

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XXXVI. évf.

1901. November—December.

6-ik füzet.

A tekintély helye a vallásban.

III.

Ujabbkori theologiai irodalmunkban egy igen jellemző irányzat kezd tért hódítani, melynek czélja: Jézus „emberi természetnek“ minél bővebb megvilágosítása. Mert volt Jézusban egy „isteni természet“ is, melyet a hagyományokban és szent-iratokban feltüntetett tettei eléggé világosan tárnak előnkbe. Azonban Jézus eme kettős természetének alaposabb vizsgálása arra az eredményre vezet, hogy mindaz, a mit ő benne „emberinek“ neveznek, a legszorosabban magán hordozza az isteni jelleget; az „isteninek“ nevezett természet pedig tisztán emberi. Mert mi az, a mi Jézusban emberi? Az ő benső egyéni élete, gondolatainak irányai, érzelmeinek fénye és árnyéka, akaratának összeütközései, melyek földi élete drámáját a kisebb és nagyobb eseményekben kifejtették, betetőzték. Mindezek pedig a történelmi pozitív tények körébe tartoznak, s ha valahol, úgy ezekben, az ő szellemének munkakörében keresendő és található is fel a megnyilatkozott isteni jellemvonás. De másfelől, mit értsünk a Jézus „felsőbb természete“ elnevezés alatt? Olyas valami az, a mit felfog az ember, ha látja, vagy a mit láthatatlanul is tanusítani lehetne? Ellenkezőleg, mert teljesen kívül fekszik felfogásunk körén és egy olyan örökkévaló feltételes létezésre vonatkozik, mely időben megközelíthetetlen, nembem egyedül álló, feltételeiben felfoghatatlan, szervezetében pedig egy oly különleges incarnatiót tételvez fel, melyet a képzelet milliárdnyi színű szívdárványa sem tud visszatükrözni a való látásnak. Más szóval, a mit az *emberek gondoltak* Jézusról, az alkotja benne a hagyományos „isteni“ természetet; merő doctrinák, melyeknek a való élethez semmi köze nincsen. A történelem gondviselése adta nekünk Jézust, a milyen volt ő jellemében és Istenhez való erkölcsi viszonyában; a történelem emberei hagyták reánk a Jézusról szóló elméleteket. És mert a

Jézus személyisége volt az, mely a történelmi kereszténység egységének forrását és hatalmát alkotta az apostoli korszaktól le napjainkig, az összes egyházak nem a Jézus tulajdonképeni vallása követését tűzték ki főcélul, hanem azt, hogy mit kell hinni Jézus lényegéről, kettős természetéről, a történelemben és azon kívül levő helyzetéről. Ezek a tanok alkotják a keresztény vallásban az emberi elemet, melyek bármily magasztos is legyen a ezeljük, Jézushoz, a mint a keresztény vallás ősforrásához, minket soha el nem vezetnek; mert az ilyen úton vezetett lélek nem példányképhez, hanem esodához jut, melyet felfognia, avagy csak megközelítenie is ninesen hatalmában.

Főcélunk tehát az, hogy a Nárázeti Jézus személyes életéről, a mennyire tehetjük, meglehetősen tiszta képet nyerjünk; s minthogy erről az életről csak a synoptikus evangéliumok adnak némileg számot, kizárólag ezen evangéliumokra vonatkozó három főszabályt kell követnünk ebbeli vizsgálódásunkban.

1. Midőn az elbeszélésekben bármely személy olyan nyelven beszél, vagy olyan személyekre hivatkozik, melyeknek eredete, élete későbbi időkből való, a tudósítás, mint anachronismus, hihetetlen.

2. Csodás csemények a természeti okokkal szemben, nem tekinthetők megbizonyíthatóknak arra nézve, hogy azok csupa megtörténtük okánál fogva, a hit alapjául szolgáljanak.

3. Jézusnak tulajdonított szavak és cselekedetek, melyek nyilván felülhaladják az elbeszélők erkölcsi jellemének színvonalát, a Jézuséinak tulajdonítandók; míg azok, melyek az ő személyes jellemvonásaiba nem illenek, a gyarló hagyományok közé sorozandók.

Az *első* szabály szerint, Jézus sohasem tartotta magát Messiásnak, illetve erre vonatkozó igényét soha ki nem nyilvánította. Ő egyébre nem szoritkozott, csak a Keresztelő János által megkezdett tanítások továbbvitelére. Ezt bizonyítja egy az *Ap. Csel.* XVIII. 21—28-ban levő adat, mely szerint Apollos, „csak a János keresztelését ismerve és fogadva el, tanította a Jézusra vonatkozó dolgokat“. János és Jézus élete és munkái semmi egyebet nem tükröztek vissza Apollosnak és tanítványainak, mint amaz egyetlen mondatban kifejezett gondolatot „térjete meg, mert a mennyeknek országa el közelgetett“; ennek folytán egyiköket sem tekinthették másnak, mint amaz ország *előhírnökeinek*. Jézust csak halála, illetve feltámadása tette Messiássá utódai szemében, mint a hogy ezt Pál apostol is kifejezi Róm. I. 4-ben. Jézus saját halálának és az azzal kapcsolatos dolgoknak megjövendölése mind csak retrospektív gon-

dolgot lehetnek az író részéről, mint a ki már a dolgok megtörténte után Ézékiel és Dániel próféciáiból könnyen Jézusra alkalmazhatta a *szenvedő Messiásra* vonatkozó jövendöléseket. (I. Márk VIII. 31. 32., IX. 30. 32., X. 32. 34., XIV. 28. stb). Nem egyeztethetők össze egymással, továbbá, olyan Messiásságra vonatkozó kijelentések, mint a milyenek pl. *Máté XI. 25. 26.* és *Luk. X. 21.*-ben találhatók; ugyanis, midőn tanítványai visszatérnek egyik térítő küldetésükből, Jézus hálákat ad Istennek, hogy „mindezeket a dolgokat elrejtette a bölcsék és értelmeselek elől és kinyilvánította a kis gyermekeknek“; míg csakhamar ilyen hangon kezdi: „mindeneket nekem nyilvánított ki az Atya, és senkisé ismerheti a Fiut, csak az Atya, sem az Atyát, csak a Fiú és a kinek a Fiu kinyilvánítja őt“. Ez csak a feltámadott Jézus hangja lehet, ki az Atya jobb-ján ülve, mindenható hatalommal van felruházva. Az „Atya“ és „Fiú“ elnevezés különben csak a Logosz-tan találmánya, melynek theológiájában az elnevezésekre szüksége volt. A szelid és alázatos Jézus miként is beszélhetne magáról a kényeztető vagy tulságosan tekintélyes hangon a harmadik személyben: „az Isten fia eljön megítélni eleveket és holtakat?“

Figyelemre méltók az evangéliumokban ama helyek, melyekben teljes világossággal a pogányokra van többoldalu hivatkozás. Ilyenek a tékozló fiú, a tiz szív, a talentumok, a szőlőhegybeli munkások parabolája. Azonban általánosan tudható, hogy a pogányok befogadása az „országba“ nem volt sem a Jézus eszméje, sem az ő munkája, mert ő hazájából soha távol nem volt, s így más népeket nem is ismerhetett; sőt saját kijelentése szerint (I. *Máté XV. 24.*) ő csak az „Izrael elveszett juhainak megtérítésére küldetett“. E példázatok alapeszméi a legnagyobb bizonyossággal Jézuséi voltak; de az életírók, kik a hagyományok után azokat felhasználták, tették azzal a érzézzel, hogy a korokban élő egyének életviszonyaira hassanak; Jézus korában pedig a pogányokkal való bajoskodásra semmi szükség sem volt. Mindezekkel azonos elbirálás alá esnek azon apokalyptikus kifejezések, melyekről a templom lerombolásában, a keresztények üldöztetésében van említés, midőn a martýrok ilyen meg olyan részletes szenvedéseket lesznek kénytelenek kiállani, midőn a tanítványok „királyok és helytartók elébe idéztetnek“. Magukon hordják ezek az idők bélyegét.

A Parusia eljövételéről „senki sem tud, az angyalok sem az égben, a Fiú sem, csak az Atya“. (I. *Márk XIII. 32.*, *Máté*

XXIV. 36. Miképen jövendőlhetette meg Jézus, hogy ama nemzedéknek, melynek tanait hirdette, újra meg fog jelenni, ha semmit sem tud saját eljövételéről? — Lukácsnál találjuk továbbá, hogy a ki követni akarja Jézust, „hagyja el apját, anyját, nejét, gyermekeit stb“. De lehetséges volt-e ilyen tanácsot adás máskor, mint a mikor a pogányság támadásai közepett a keresztényeknek saját házuk népe érzelmeivel is meg kellett küzdeni, kik közül hitők miatt sokan félhettek börtöntől, máglyától? Az életíró itt elfeledi, hogy Jézusnak a 12 tanítványnál más személyes követője nem volt, ennél fogva olyan áldozatot nem is kívánhatott, mely felbontsa a családi békét, növelje hívei között a háborúságot. Még a legjellemzőbbnek tartott keresztényi tanács sem hangozhatott el az *élő* Jézus ajakáról: „a ki engemet követni akar, tagadja meg önmagát és *vegye fel keresztjét*“; mert csak Pál apostol és nem Jézus felelős azért, hogy a kereszt egyáltalában jelentőséggel bír és dogmai szerepet viszen a keresztény vallásban.

A zsidók Messiása felől többféle jövendőléseket tettek a próféták, többféle ígéretet maga Isten, az evangelisták szerint a nép mindezeket megtestesítve látta Jézusban, kinek különösen halála utáni munkálataihoz fűzött esodás reményeket. Mindezek közül egyetlenegy sem teljesült; az álom eltűnt, az ábrándképek szétfoszlottak és a mi rendesen történni szokott, a sok képtelen fantazmagóriából kiemelkedik a való alak, a názáreti Jézus, prófétája egy igaz ügynek, melynek temploma az öntudatosan egyenes, beesületes lélek, szentsége az egyedül való igaz Isten, kit tisztel, imád és megközelíteni igyekszik.

A törfénelmi ítélet fennebb kifejezett *második* szabálya úgy állítottatott fel, hogy az tért enged olyan elbeszélte események helybenhagyására, melyek mint esodások vannak feltüntetve.

Isméltlő események egyöntetűségére, melyek e részben várakozásainkat irányítják, minket a tapasztalásból való inductio vezet; s minthogy azok mult eseményekből gyűjtettek, mindig nyitva állanak jövendő események ellenőrzéseinek, ellenvetéseinek. Az ismert törvényekről való tudásunk nem lévén bezárt kör, nem zárhat ki egy-egy képtelen tüneményt, mint lehetetlenséget és nem jogosíthat fel annak kijelentésére, hogy az nem történt meg, hanem csak arra pl. megengedve megtörténtét, sohase mondhatjuk róla, hogy esoda; mert a határozatlan törvények hiányaiban mindig van hely a váratlan, de megtörténhető dolgok számára és a midőn az u. n. esodákat

oda helyezzük, akkor azok a *természet körébe* tartoznak, nem pedig, a mint a esodákban hívők állítják, a *természetfelettiébe*. Ezt az állítást azonban, mely megfoszt minden u. n. jelt és esodát vallásos értékétől, legkevesébbé hangoztathatjuk nyomatékkal, mivel az némely theologusok ama hamis postulátumát fogadja el, hogy a kozmikus és az isteni okozások kölesönösen kizárólagosak, vagyis, hogy Isten létezéséről csak a *természetten kívül* lehetünk bizonyosak.

Mindazonáltal, bizonyos híresztelt esodák lehetnek hihetetlenek elegendő bizonyítékok híján; s csakis ez az egyedüli alap, melyen az evangelisták ilyenmő adatait megítélhetjük. Semmi személyes bizonyosságunk sincs a Jézus élete és működésére vonatkozólag. A legelső tanú Pál apostol, ő azonban személyesen sohasem látta Jézust. Igen nagy súlyt nem fektethetünk a synoptikus evangéliumok *teljes egészére*, mint a melyeket legnagyobb részben a hagyományokon alapuló hiszékeny lelkesültség hozott létre későbbi korszakokban. A Jézus személyéről szóló doctrinák tárgyalása közben láttuk, hogy e hiszékenység mennyire munkás volt az első keresztények között és semmi sem bizonyosabb, mint az, hogy a Jézus életébe beillesztett esodás dolgok, melyek megtörténhettek vagy nem, épen olyan feltétlen bizalommal fogadtattak el, mint más egyebek, a természetesen megtörténtek és megtörténhetők. Az Egyház ezen az alapon nőtt és ezen az alapon öltöztette Jézust természetfeletti alakba; s habár ehez elformátlanitás nem nyomozható teljesen a részletekben, az egyes korok felfogásai elegendőleg megkönnyítik annak kimagyarázását. Így pl. az a hit, hogy az ördögök fogva tartanak bizonyos lelkeket, már természetfölötti ügynököket von a mindennapi élet színterére és az ők birodalmuk uralkodása alattinak tekinti az idegbajok számtalan fajtát, melyek képzeletbeli túlfeszültségen, vagy épen kimerültségen alapulnak, — de melyek gyógyíthatók is bizonyos hatalmas személyiségek bánásmódja által; s valamikor a gyógyító hatás ilyenek részéről látszik jöni — a betegség elmulását, épen mint jövetelét, szükségszerűleg egy szellemi világ közbenjárására magyarázzák. Ilyenféle esodák tehát nem egyebek, mint félremagyarázott természeti tények.

Más esetekben egyes képletes elbeszélések kovácsoltattak értihetetlen esodákká, mint a milyen *Luk. XIII. 6—9*-ben található figefa parabolája. A figefa három évig nem teremvén, méltó a kivágatásra; de kegyelem adatik még egy évre. Értelme ez: Izrael három évig hallgatta Jézust, de nem tért meg; egy év alatt talán még

észre térhet, hadd munkáljunk tehát még érette. De ez a munka már a Jézust helyettesítő Szentlélekre vár, ez a szentlélek pedig nemcsak az Izrael népére, hanem a pogányokra is gondot viselt. Izrael nem tért meg — és vele együtt a parabola eredeti értelme is a homályba tűnt. Minden egyes u. n. esoda csak jelképes értelmezésben magyarázható meg; s mivel egyéb határozott bizonyosságokat nem találunk azok mellett az evangéliumokban, semmi okunk sincs arra, hogy azok megfejtését az idők történelmi és morális feltételein kívüli keressük.

A *harmadik* szabály szerint, minden a Jézus szájába adott mondás elvetendő, ha azok személyes jellemvonásaiba bele nem illenek. Ilyenek pl. a *Máténál* (VII. 6.) található eme kifejezés: „Ne adjátok a kutyáknak azt, a mi szent és ne hányjátok a disznók eleibe drága gyöngyeiteket.“ A kutyák és disznók alatt csak a pogányok érthetők; és ha Jézus ajkairól jöttek ezek a szavak, úgy szentesíteni látszik azzal a zsidó népnek minden más népektől gyűlölt vallási exkluzivitását. Azonban Jézus az általa ismert kevés idegen személyben „olyan hitet talált, minőt Izraelben sem,“ második nagy parancsolatának példaképeül pedig egy samaritánust állított fel. Van-e értelme tehát az előbbi szavaknak, mondhatta-e azokat Jézus, a türelem apostola?

Az evangelisták nem bánnak másképpen Jézussal a saját szülőföldjebeli egyénekkel szemben sem. Midőn az ifjú próféta megjelenik közöttük: „esodálkoznak fenséges szavain az ácsmester fiának, a mi csak eléggé biztató lehet Jézusra nézve, hogy e nép őt szereti és Jézus mégis a méltatlankodás hangján kiált fel, hogy „egy próféta sem kedves a maga hazájában!“ (*Luk.* IV. 16—30.) Ilyen az „Isten szolgálja, a ki nem kiált, nem emeli fel szavát és a ki a megrepesztett nádat meg nem rontja?“ (*Ésai.* 42. 1—3. *Máté.* XII. 1. 8.) Szülői, szomszédai, barátai, életének megédesítői ilyen hangot érdeemelnek attól, ki első erényül a békességet ajánlja? Szintén *Lukácsnál* (XI. 37—41.) található az előbbihez hasonló adat. Ugyanis Jézus elfogadva egy farizeus meghívását, evés előtt nem mosta meg a kezét; midőn ezt a házigazda megjegyzi, Jézus egy furioszus kitörésben válaszol neki, bolondoknak czímezve az egész farizeus társaságot; sőt ez nem elég, mert egy törvénytudó közbeszólására leszidja őket is, mint a kik „elhordozhatatlan terhekkal terhelik az embereket, de egy újjal sem akarják a terheket illetni.“ Hogy Jézus előre tudva a farizeusok szokását, náluk megjelenjék csak azért,

hogy kijöntse irántuk érzett mérgét, róla elhinnünk nem lehet. Az ilyen ellentétes jellemvonások ama megmásíthatatlan törvényt illusztrálják, hogy az öntudat világossága, mely Istentől nyert szentségében világol, tisztaságát csak azon lelkekben tartja meg, melyekre közvetlenül ontja fényét és elhomályosúl a közvetítésben; elannyira, hogy semmi isteni kijelentés nem nyújtható az embervilágnak anélkül, hogy ne veszítene eredeti fényéből a felhős légkörben, melyen keresztül kell hatolnia. Jézus maga is érezte ezt, érezte egyedül valóságát, melybe edolog tudata helyezte, mert ő „lelkében nagyot fohászkodott és monda: mi az oka, hogy e nemzetség jelt kíván?” — Jézustól az apostolokhoz, az apostoloktól ismét az Egyházhoz térve, úgy látjuk, hogy az eredeti élő alak mindinkább távolodik a mythos kódében, mignem teljesen eltűnik a látóhatárról.

Van azonban egynehány olyan adat, melyek egy a történelemben élő, habár korát a szellemiekben meghaladott prófétának jellemvonásaival teljes összhangba hozhatók és a melyek szintén a ránk hagyott evangéliumok keretén belől találhatók meg. A fönnebbi három szabály alkalmazása után a mi megmarad az evangéliumokban, nem mind elfogadható tökéletes igazságnak; legfönnebb csak arra vezetnek, miszerint több valószínűséggel birnak arra nézve, hogy eredetieknek tartjuk. Így a Jézus megkezdett munkájára vonatkozó legmegbízhatóbb históriai adatnak a *Márk. I.*, és köv.-ben található előadást fogadhatjuk el. Jézus, mint öntudatos próféta jelenik meg a világ előtt, ki „a midőn hallotta, hogy János a börtönbe vettetett, feljött Galileába és prédikálni kezdett, térjete meg, mert elközelgett a mennyeknek országa.“ (*Márk. I. 14–15. Máté. IV. 12. 17.*) Minden egyéb előadott esemény, melyek ezt megelőzik, mint az angyalok jelentése, a csodálatos születés, a pusztába ragadtatás, a megkísértés, annyira össze vannak szöve képtelen dolgokkal, hogy azokat inkább csak egy későbbi korszakból visszatekintő hit tulságos felbuzdulásának, mint a valóságos eseményekkel megegyező előadásoknak kell tartanunk. „Térjete meg, mert elközelgett a mennyeknek országa“, ez volt az út, melyet Jézus magának választott a Keresztelő János előmunkálatai után. Azonban a módszer, melylyel Jézus ez uton haladni kívánt, teljesen más irányú a Jánosénál. János már-már megjeleni látta a boszuálló angyalokat, kik az embereket, mint megannyi bűnöst, a legnagyobb szigorúsággal fogják a rendes utra terelni; sőt azt hirdette, hogy a megtérésre az alkalom csak most van meg, gyorsan kell tehát

előkészülni rá. A kik megtértek, azokat megkeresztelte; és a Jordán vizéhez való zarándoklást legfőbb mértékben a félelem idézte elő, félelem az Úr eljövendő haragja miatt.

Jézus mindezekről lemondott; elhagyta a keresztelést, a melyet egyébként, mint nem sokat érő külsőségeknek nem tekinthetett. Szemében megrezdült a könny az óriási lelki nyomoruság láttára, mely alatt roskadozott a nép — és az ilyen bűnök részére az Úr haragjának megjövendölése helyett személyes életét állította oda a követésre, hogy leginkább hasson az ő megváltásukra az élő példa. Ők voltak gondoskodásának tárgya, nekik szentelte tehetségeit, életét; s ha magunk elébe kívánjuk idézni az ő képét, alig jelenhetik meg az bármely lélek előtt másképpen, mint tanítványai közt ülve, vagy követőinek beszélve, mindig körülvéve érdeklődő emberektől, kiknek minden kérdő szavára meg tud felelni, életük különböző viszonyainak minden egyes változatára van új és meggyőző megjegyzése, — mert mindannyi fölött áll ő lelkének hatalmas erejében, melynek a földön csak egy célja van, hogy „bizonyosságot tegyen az igazságról.“ Az igazság Istentől jön és az ember lelkében kell otthont találnia; mert az Istennel való összhang az emberre nézve az egyedüli béke, az egyedüli helyes és illő dolog; úgy tekinteni a dolgokat, mint Isten látja: igazság; az ő szeretetének rendjében osztályozni azokat: jóság; törvényeivel megegyezőleg eszelekedni: győzelem. Emme magasságnak elhagyása és bármely más alacsony színvonalról tekintése a dolognak, kikerülhetetlenül maga után vonja a csalódást és ama hibás elvre vezet, hogy „az ember a dolgok mértéke,“ — mely csak akkor lesz igazság, ha Isten az ember mértéke. Jézus életében ez az eszme nyert legszebb kifejezést. A teremtett lények egész hierarchiája, a föld egyszerű fűvétől az angyalokig, szent és szeretetre méltó volt előtte, mint az isteni gondolat kifejezői és közvetítői, melyekben mindig tud olvasni az okos lélek. Az öntudatlan élet különböző alakjai között, melyek igen egyszerűek arra, hogy félrelépjenek rendeltetésüktől, mily élvezetes örömmel tekintett rájuk és kiáltott föl: „Tekintsétek a mezők liliomát!“ Az ösztönnel bíró teremtmények életében, mily lelki gyönyörrel szemlélte a gondoskodó szeretetet, melyről azok nem tudnak, midőn tovább repülnek szükségük kielégítésére: „Tekintsétek a lég madarait, nem vetnek, nem aratnak, mégis a mennyei atya gondoskodik róluk.“ A kis gyermekek életének többoldalúságában, a mint az az ösztönszerűből öntudatosba formálódik, mily szépen állítja

előnkbe az ártatlanság üdvözítő hatalmát! — Jézus ilyen jellemvonásaival válik az emberiség legelső prófétájává; mert a míg más világboldogítók az öntudatos életre jótékonyan ható erkölcsi színvonalon alúl álló életnyilvánulásokat kizárták az isteni gondviselés köréből, addig Jézus e kettőnek egymáshoz való viszonyából merített isteni gondolatok kinyilvánításával hatott és hat leginkább a lélekre, mely öntudatlanságában együgyű és béna, bűnben alábbvaló az erkölcsi erőt nem ismerő teremtménynél.

A kiátkozott, elhagyott emberekben Jézus nem önkéntes bűnösöket talált, hanem elhanyagolt, miveletlen lelkeket, melyekben nem ébresztette föl senki és semmi a tisztító öntudatot, hogy az lerázza a lélekbe erővel kapaszkodó szenvedélyeket. Az eredeti forrást, melyből felszökkelik a bűn, kell megtisztítani, hogy későbbi folyásában áldásokat teremtsen. Csak így érthető meg a különösen hangzó tanács: „Boesáss meg felebarátodnak betvenhétszer is.“ Így érthető meg, hogy a bűnös asszonyt, kit követői megkövezni akartak, ő mindenek álmélkodására e jobb útra térítő szavakkal küldi el: „Menj és többé ne vétkezzél.“ Ebből az érzésből születik a kötelesség tudata, mely felelősséggel tartozik minden vett adományért; ez érzés tanítja a lelket alázatosságra, mely felmagasztaltatik és felmagasztaltságában így nyilatkozik meg: „Miért nevezsz engemet jónak? Egy jó van csak: az Isten.“ Mélységesen mély az emberi lélek; onnan származik minden rossz, a mi az embert meggyalázza; (*Márk.* VII. 21—23.) de onnan származik szintén minden, a mi az embert hasonlóvá teszi Istenhez a tökéletességben. A lelket kell tehát mívelni — és mindenben a lelket tekinteni, ismerni. Jézus eme láthatatlan hatalmat ismertette népével szavaiban, bánásmódjában, cselekedeteiben; minden embert lelke szerint ítélve meg, sohasem tévedett ítéletében, ha a bűnöshöz szólott, ha a kérdezősködőnek felelt, ha a hívőt buzdította, — mert mindannyi saját lelkéhez talált szavaiban útat, mit azelőtt nem ismert. Ez a szellem a Törvény lelket nyűgöző-betüibe új, szabadabb életet öntött, a nélkül, hogy a régi formát eldobta volna; az isteninek tartott régi intézmény iránti teljes tisztelettel hirdeti, hogy a „Szombat teremtett az emberért“ — és a ki jót teszen szombat napon, érdeme éppen akkora az Úr előtt, mint azé, a ki más napon nem vétkezik; e szellem minden kötelességet összpontosít az Isten és az ember iránt mutatandó szeretetben, melynek hirdetőjéről még az írástudó is azt mondja, hogy „ninesen messze a mennyek országá-

tól“ (*Márk.* XII. 28—34.); a férfi és nő közötti házassági viszony újabb, szentebb kapcsolatot nyer az egy test, egy lélek gondolatában. De mindenek fölött, e szellem az embervilág testvériesülését mozdította elő eddig nem ismert mértékben; mert a szeretet, a türelem törvényével útat nyitott az egyéni érdem érvényesülhetésének — sőt a mi több, ezen érdemen kívül semmi más hatalom nem segítheti az embert a tökéletes Istenhez.

Ilyen volt az út, a módszer, melyen Jézus, a *próféta*, haladott, munkált, szenvedett, diadalt aratott. És vegyük el az ő életéből, különösen az utolsó órákból, az oda nem illő részeket, a csodálatos képtelenségeket, mint a minők: a jeruzsálemi bevonuláskor a „hossánna“ kiáltások, melyek „királynak“ szólnak — holott *éppen ez a nép az*, mely őt nem királynak, hanem valamely föltámadott prófétának tartotta, a mi még Hérodés lelkében is különös érzelmeket keltett (*I. Luk.* IX. 7—9.) midőn „sietve *tanúk keresztelnek*“ arra, hogy ő királynak vallotta magát — holott, ha ezt tette volna, elegen lettek volna a hosszánnaát kiáltók között, kik azt bizonyítsák minden keresés nélkül; midőn a kereszt alatt zokogó Máriát János gondoskodásába ajánlja — holott a tanítványok (Péteren kívül, a ki megtagadta), *mind elmenekültek*, „mindenik a maga hazájába“ (*János XVI.* 32.); midőn a kereszten, agóniája közben a szintén haldokló gonosztevőkkel vitatkozik, s halála után nagy dicsőséggel, de ember által érthetetlen módon a mennybe vitetik, csakhogy valamiképpen beteljesüljön Ézékiel, Dániel és Zakariás jövendölése a szenvedő Mesiásról — vegyük el mindezeket a Jézus karakterébe nem illő dolgokat — és előttünk áll egy összehangzó egész, melyben az isteni és az emberi egy közös forrásból erednek, érthető, természetes módon. De az a kereszténység, melyet minden hagyományaihoz ragaszkodó történelmi Egyház hiszen és magyaráz dogmái szerint, olyan alapokon emeltetett, melyek hagyományaikban nem történelmiek, de mythologiaiak. Az Éden-kert meséjétől az utolsó trombita fictiójáig a világ isteni rendjének egész sorozata kizökentetett rendes útjából ez alapon. A bűnben való születés és minden következményeinek átka; a kiengesztelő megváltás és a közbenjárás útján nyert idvezülés rendszere; az incarnatio, mely a legalacsonyabb színvonalra süllyesztí az Isten és ember közötti viszonyt; az isteni kegynek anyagi elemeken keresztül való hivatalos közlése; a Krisztus második eljövetele, midőn a kecskéket kiválogatja a birkák közül — mindezek egy mythikus irodalomnak

vagy messiási álomnak, vagy farizeusi theológiának, vagy sacramentalis babonának, vagy népies apotheozisnek kinövései.

Hogy a kereszténység neve alatt ilyen illuziókból és elavult civilizatiók maradványaiból összeférezelt rendszer minő hatással lehet a mai korra, mutatja az értelmesebb osztálynak minél inkább távolodása a vallásos mozgalmaktól, kik még a tiszta vallásos életet terjesztő egyéneket is csak félőrült rajongóknak tekintik.

E rendszerből kivette minden ilyen veszendő elemet, megmarad minékünk a *Jézus személyes vallása*, mely az Isten és ember közötti helyes viszonyt tünteti föl; e viszony az ő kijelentései által nyert legnemesebb értelmezést, ő annak legigazabb prófétája — és pedig nem azért, mert *többet tudott*, hanem mert *jobb volt* mindannyiunknál, ki csupán ez oknál fogva vezethet minket közelebb a legfelső tökéletességhez. Az igazságos és tisztaszívű emberek az igazi közbenjárók föld és menny között; ezek között legelső helyen áll Jézus, az egyszerű názáreti próféta, a jóságban legtökéletesebb ember.

LŐFI ÖDÖN.

Szentábrahámi theológiája.

VI.

IV. A ker. vallás tagjairól vagyis az Úr Jézus Krisztus egyházáról.

Tudvalevőleg a Jézus egyházat nem alapított. A kovászt a tésztába tette s bizott annak a működésében, hatásában. A mustármagot elvetette; de a kelő csira s a fejlődő növény elébe semmi gátat vetni nem akart. Sokkal inkább tisztelte a lélek szabadságát, minthogy azt valamely megkötött formák közé szorította volna. Ehez a nagy elvhez alkalmazkodott tudományával is, melyet nem a bösesézek módjára meghatározott alakban vagy tantételekben, hanem hasonlatokban és példázatokban terjesztett elő. „A betű öl, lélek az, a mi megelevenít.“ Élt az ő lelkében is a hivek közösségének s egy eszményi egyháznak a gondolata, sőt ez volt tudományának középpontja, a mint ezt az „isten országáról“ mondott szép példázataiban kifejezte; de azt is jól tudta, hogy ezek csak hosszas időn keresztül sok és nagy küzdelem árán valósíthatók meg, mely küzdelemnek változatait, az örök jó és igaz teljes győzelmének idejét előre megmondani lehetetlen. Valamint lehetetlen azokat a fégyvereket egyszerre kézbeadni, melyek ehez a küzdelemhez az emberiség különböző korszakaiban szükségesek lesznek, melyeket ama kor emberei el sem viselhettek volna, s melyeket csak az idő folyásával az emberiség fejlődése és előhaladása fog megteremteni. És midőn a tanítványok három évi együttlét után érezték az elválás és magukra maradás közelségét, némán s szomorkodva állottak körülötte, nem tudva, hogy magukra hagyatva mit tegyenek, mihez fogjanak: Jézus szívökbelátott s így szólott: „Eljő amaz az igazságnak lelke, mely minden igazságra vezérel titeket . . . és a melyek következendők, azokat jelenti meg nektek.“ (Ján. ev. 16. r. 13. v. Mikor aztán Jézus személyének varázserejével többé nem lehetett a hivek között, az „igazság lelke“ azonnal működni kezdett a tanítványokban, a mi

legelsőbben a jeruzsálemi egyház megalapításában nyilvánult. A mennyire szükségtelen, sőt az egész kereszténységre nézve káros lett volna a Jézus életében egy ilyen egyház alapítása, éppen olyan elkerülhetetlen szükséggé vált az ő eltávozása után. Ha Jézus a maga eszméit valamely egyházi szervezet keretébe foglalta volna, ez örökre megbénította volna a kereszténységet az egész világra kiható szabad szárnyalásában; viszont ha az ő eltávozása után fel nem öltötte volna ezt a szerves alakot, talán örökre belemerült volna az elleneséges indulat és rosszakarat mélységes tengerébe.

Az első keresztény egyház belső föltétele volt a Jézus messiás-ságában való hit, külső jegye vagy symboluma a kereszttség és az úrvacsora. Az Apostolok cselekedetének írója sok szép vonást említ ezen ős egyház életéből, melyek azt mutatják, hogy ez mennyire igyekezett a Krisztus elveit megvalósítani; de számos hibát, hiányt és tévedést is sorol fel, a melyek ismét azt bizonyítják, hogy távol állott a Krisztus eszményétől. Pál apostol arra az útra terelte, a melyen haladva világ-egyházzá lehet; de egyszersmind belsejében megkezdte azt a küzdelmet, a mely manapság is egymás ellen ingerli a különböző feleket. Nehéz volna azokat a külső és belső küzdelmeket leírni, melyeket innen kezdve az egyház kiállott. Ezekben a küzdelmekben mind inkább távozott a Krisztustól, eltért igazi hivatásától s mégis Augustinus óta magát az „isten országával“ azonosította. E felfogás védelme alatt az egyedül üdvözítő egyház „a megkereszteltek közösségévé“ lett s magára öltötte a középkori hierarchiát, mely által már teljesen ellentétbe helyezkedett a Krisztussal. Csak névleg volt keresztény, de az igazi keresztényi szellem nem lakozott benne. Maga magát felruházta „a szentség, egység, apostoliság és esalhatatlanság“ jegyeivel, hogy aztán ezeknek takarója alatt annál inkább megfojthassa az egyéni életet s megsemmisítse a lelkiismeret szabadságát, melyekre pedig Jézus olyan kiváló súlyt fektetett.

A reformatio megváltoztatta nemesak az egyháznak külső ábrázatát, hanem magát az egyházzal való fogalmat is. A reformátorok a hit által való megigazulás tanát minden irányban érvényesítve, az egyházat, mely eddig a „megkereszteltek“ közössége volt, a „hívók“ közösségévé változtatták. E mellett fötörékvésük oda irányult, hogy a láthatatlan, eszményi közösséget, a látható közösségtől teljesen megkülönböztessék. Előállott hát a látható és láthatatlan egyház fogalma. Azonban a protestáns orthodox dogmatika

csakhamar visszatért a katolikus álláspontra azon tanításával, hogy a láthatatlan egyház tagjai is csak az „igaz hitűek“ lehetnek. Az igaz hit szerzésének pedig egyetlen módja a látható egyház által ajánlott szentségek és egyházi fegyelem gyakorlása.

Nemesak az egyház fogalmában, de annak alkotmányában és kormányzásában is lényeges változást idézett elő a reformatio. Sajnos azonban, hogy azok a szép elvek, melyeket e tekintetben előre vallottak a reformátorok, a gyakorlati életben nem valósulhattak meg. Ugyanis Luther, az egyház alkotmányát az egyház községekre mint alapra kívánta építeni s az egyház kormányzását a katolikus fölfogással ellentétben alulról fölfelé akarta keresztül vinni. Azonban az anabaptista mozgalom s a németalföldi porházadás már őt magát meggyőzte arról, hogy mennyire bizonytalan és ingadozó alapra akart építeni s eltérítette eredeti gondolatától. Hogy aztán követői mennyire eltértek az ő első álláspontjától, azt mutatják azok a különböző egyházkormányzati rendszerek, melyek az alapelvvel teljes ellentétben a lutheri egyházakban kifejlődtek, mint a püspöki, területi vagy földesuri, társulati és lényeg rendszer. Kálvin elvileg a presbyter-zsinati rendszernek volt a hive, de úgy látszik, hogy követőit az egyház alkotmányát és kormányzását illetőleg, a reformatio mozgalmaiban szintén nem vezérelte valamely egységes gondolat, hanem a különböző országok helyi viszonyaihoz alkalmazkodtak. Így formálódtak a genfi theokrátiától egészen az angol independentismusig a különböző országok ref. egyházai.

Hazánkban a prot. egyházak alkotmánya kezdetben hierarchikus színezetű volt s a kormányzatban a püspöki rendszer volt keresztül-vive. Ezen az alapon rendezte be Dávid Ferencz is az általa alapított unitárius egyházat. Azonban, hogy ez a rendszer mennyire nem felel meg a prot. s különösen az unitárius felfogásnak, annak világos bizonyítéka az, hogy egyházunkban mind nagyobb és nagyobb tért hódított a presbyter-zsinati rendszer, míg végre lassu fejlődés és sok küzdelem után nagy részben uralkodóvá lett. Az egyházzól a XVIII. százévben táplált unitárius fogalmakat s a kormányzatban érvényesült alapelveket mutatjuk be Szentábraháminak sokszor idézett könyve utolsó (IV.) része alapján.

Mit értsünk *egyház* alatt? Ez a szó különböző értelemben fordul elő. A közhasználatban gyakran „templomot“ jelent; a szó eredeti értelme „gyűlést“ teszen; bibliai nyelven pedig jelenti: „a keresztények társaságát, akár egy bizonyos helyen, akár csak a

szentlélek belső egysége által összekötötte". Ennélfogva „egyház (ecclesia) alatt értjük vagy a Krisztus hiveinek helyi, az az valamely helyen, pl. egy tartományban, államban, magánházban, vagy családban, tehát különállóan létező társaságát, vagy pedig a Krisztust valló embereknek a földkerekségén bárhol élő egyetemes sokaságát, a kik a hit és szeretet lelki köteléke által mégis egybe vannak kötve". Az első a „részleges“, ez utóbbi az „egyetemes“ egyház. Az egyetemes cím tehát egyetlen részleges vagy különálló egyházat nem illet meg. Bár mindkét egyházat emberek alkotják, de a Krisztussal való lelki egységet ember nem láthatja. Ezért nevezetik az egyház egyfelől *láthatónak*, másfelől *láthatatlannak*. Amaz alatt értjük „a keresztyének társaságát, a mennyiben az evangelium tudományát nyilvánosan vallják; ez alatt pedig azt, hogy mennyire őszintén hiszi az egyház a Krisztust, ragaszkodik hozzá és él az ő parancsolatai szerint“. Minthogy a láthatatlan egyháznak egyetlen föltétele a Krisztusban való hit, mihelyt valaki hiszen benne, azonnal tagja lesz az egyháznak, még abban az esetben is, ha valamely látható egyházat nem ismer. De ha egy ilyent megismer, annak azonnal „az örök halál veszélyének terhe alatt“ tagja lenni köteles. Az egyházban vannak képmutatók a kegyességben, fogyatékosok és szakadár lelkek. Ezeket nem kell az egyházból azonnal kizárni, sőt az egyház egységének megőrzése czéljából, megjobbításukra jó akarattal munkálkodni kell. Így a mikor azt mondjuk, hogy „az egyházon kívül üdvözülés ninesen“, akkor az egyház szót nagyon tág értelemben kell vennünk s érteniünk kell alatta nemesak a Krisztusban igazán hívők és parancsolatait megtartók társaságát, hanem az ő nevét csupán „szájjal“ vallók gyülekezetét is.

Most az a kérdés, hogy vajjon az egyház *tévedhet-e*? Minthogy az egyház a hitben és erkölcsben tévedhető emberekből áll, önként következik, hogy maga sem bír a csalhatatlanság kiváltsági oklevélével. Ezt bizonyítja múltjának sokszor gyászos, szomorú története, mely a bukások és tévedések hosszú sorozatát tárja előnkbe. A mikor tehát azt mondjuk, hogy „az egyház, az igazság oszlopa és erőssége,“ ez alatt nem azt értjük, mintha az egyház állapítaná meg az igazságot; hanem, hogy azt erősíti, támogatja. Nem az egyház szabályozója az igazságnak; hanem az igazság az egyháznak. Életünknek nem az egyház az irányadója; hanem a szent-írás, melyet az egyház ismertet, magyaráz; de csalhatatlanságot e tekintetben sem követelhet magának.

Megfogyatkozhatnak-e vagy elenyészhetnek-e teljesen az egyház? Olyan értelemben, hogy a Krisztus teljesen hívek nélkül maradna, hogy az ő országa örökre megsemmisülne s tudománya kihalna az emberekből, nem. De az egyház külső vallásossága, kegyessége annyira megfogyatkozhatik, hogy az egyház külső jegyei alig észrevehetőek vagy éppen láthatatlanok lesznek. Mik tehát az igaz egyház ismertető *jegyei*? A láthatatlan egyháznak teljességgel nincsenek olyan jegyei, melyek minket véges tudású embereket a rejtett kegyesség titkaiba vezethetnének. A látható egyháznak pedig vannak olyan jegyei, a melyekből az ember következtethet az egyház igazságára; de ezek a jegyek nem olyan csallhatatlan eszközök, melyek határozottan megmutatnák, hogy a keresztények mely gyülekezeteiben érvényesül a Kr. idvezítő tana. A hívők *sokasága* nem bizonyít az egyház igazsága mellett; mert általában úgy tapasztaljuk, hogy a jók mindig kevesebben szoktak lenni, mint a rosszak. Ugy szintén a hívek *időleges boldogsága* nem lehet bizonyíték az egyház igazsága mellett; mert az emberek rosszassága következtében éppen az igazak szoktak a legtöbbet szenvedni. Vagy talán a *régiség* s a püspökök szakadatlan egymásutánja az igaz egyház bizonyítéka? Ez sem; mert ez esetben a mai egyház jobb volna, mint volt az apostoli, sőt a pogány egyház legjobb lenne, mert a legrégebb. Nem lehet a régiség az igaz egyház jegye; mert nem irtak meg mindent úgy, a mint történt az egyházban, s a mit megirtak, az is idő folytán sok változáson ment keresztül. Ha tehát mi a régi dogmák valamelyikét elfogadjuk, azt nem azért tesszük, mert az régi, hanem azért, mert észszerű. Aztán valamely dolognak a régiségét meghatározni igen nehéz; mert nem mindig ott kezdődik valami, a hol már eredményei láthatók, sőt meglehet azelőtt titkon már hosszas időn keresztül létezett. A régiség bírója a szentírás. A mi ezzel egyezik az régi, a mi ellenkezik, legyen különben bármily régi keletű, mégis újnak mondható. A püspökök folytonos utódlására nem lehet támaszkodni a tan régiségének megítélése tekintetéből; mert akárhányszor az utódok ellene mondtak az elődök tanításának. Aztán nem a tanító kölesönöz becsét a tudománynak, hanem a tanítvány adja meg a tanító értékét. Ennél fogva az az egyház „új“, a mely az apostoli egyháztól úgy külső, mint belső formára eltér, s a melynek dogmái nem a szentírás talajából nőttek ki. Végül még fel szokták hozni a *csodákat* az igaz egyház bizonyítására. Ezek is értéktelen bizonyítékok. Csodát Isten csak a

szülemlő egyházért engedett meg, hogy ez által annak isteni eredetét a hitetlenek előtt megerősítse. De ma már a felekezetek közötti vitás kérdések eldöntésére csodákat biába várnánk és kérnénk. Már Augustinus megmondotta, hogy: „a ki még csodákat keres a végre, hogy higgyen, ő maga nagy csoda.“ Különben az egyház jegyciről való vitatkozás úgy is haszontalan munka, mert az senkit az idvezítő tudományához közelebb nem viszen.

Az egyház fogalmának meghatározása után az egyház *tagjait* teszi vizsgálat tárgyává Szentábrahámi. Az egyház tagjai általában kétfélék u. m. „tanítók“ és „hallgatók“ „Clerus“ és „laikus“ osztály vagy a mint ma nevezik: egyháziak és világiak. Az egyházi szolgák ismét kétfélék; *rendkívüliek* és *rendesek*. Az elsők azok, kik a szentlélek rendkívüli ajándékában részesültek, milyenek az apostolok, próféták és evangelisták, kik az egyház alapját letették. Az utóbbiak azok a szolgák, kik az egyházat szüntelen tovább építik. „Amazoknak tekintélye megrendithetetlen; ezeknek tanítása vizsgálat alá veendő.“ A rendkívüli szolgák között az apostolok a legkiválóbbak, kik Pállal együtt tizenhárman voltak, kiket a mester különös elhívással méltatott tudománya terjesztésére, kik a szent lélek különös segedelmével s csodatevő erővel voltak megáldva. Az új szövetségi próféták azok voltak, a kik az apostolok kijelentéseit részletesebben magyarázták a népnek s akárhányszor jövődőt is mondtak. Az evangelisták alatt nem az evangéliumok íróit kell értenünk, hanem az apostolok útítársait. A rendes egyházi szolgák intézményét a jó rend érdekében maga Krisztus szerezte, a kik a bibliában püspököknek vagy presbytereknek neveztetnek, mely két név, hogy egyet jelent, az abból is bizonyos, miszerint mindkettőnek ugyanazon kötelességei vannak előírva. Mai gyakorlat szerint pásztorok vagy egyházi szónokok névvel jelöltetnek. A püspök (episcopus) név, nem a főhatalmat jelenti, hanem a felügyelőt vagy látogatót, ki a reá bizott nyáj tanítását és erkölcsét szemlélet alá veszi.“ A presbyter szó „öregebbet“ jelent, mely alatt nemesak az életkort kell érteni; hanem a tudományban és erkölcsben való öregséget. Ma a püspökök és presbyterek között különbség van; de ez a különbség az apostoli korban ismeretlen volt. Hogy állott hát elő a *püspöki méltóság*? Ugy, hogy egyesek tehetségeik és buzgóságuknál fogva kiemelkedtek a többiek közül. Bizonyos felügyeleti jogot kaptak. Az ilyenek tisztelete és tekintélye is növekedett. Így a püspökök nagyobbak lettek a presbytereknél s bizonyos egy-

házi méltóság fénye vette körül őket. Ez nem is ellenkezik a szent írással, ha a püspökök jogkörüket át nem lépik s hatalmukat a polgári hatalommal össze nem zavarva csupán Isten dicsőségét s az egyház fölvirágzását munkálják. Az új testamentumi igehirdetők különböznek az ó-testamentumi papságtól; mert míg ez az Áron családjához és bizonyos szertartáshoz volt kötve; addig amaz más hivataloktól nem különbözik. Ma minden gyülekezet tetszése szerint alkalmazhat magának tanítókat. A hivatalba bizonyos szertartással való beavatás nincsen ugyan megrendelve; de az apostolok példájára szokásba jött és gyakoroltatik; de ma már a kezek rátétele által „esodatevő“ erőt senki sem kap. Ma mindenkit, a ki a rendszer és a szokás által elfogadott törvények és szertartások között valamely gyülekezetbe lép, hogy ott az igazságot terjeszse s a gyülekezetet építse, Krisztus törvényes szolgájának kell tartanunk. Mindazáltal vannak bizonyos körülmények, melyek az egyházi szolgák alkalmazásánál figyelembe veendőek. Ilyenek: a szentírás olyan foku ismerete, hogy az illető abból másokat is tanítani tudjon; a kegyes élet, hogy e tekintetben is példányképe lehessen a gyülekezetnek; legyen ment azoktól a bűnöktől, melyek által ezt a tisztességes hivatalt meggyalázhatná, mint az iszákosság, gőgösség, fősვნყség, nyereségvágy stb., birjon azokkal az erényekkel, melyek által hivatalát épületesen viselheti, mint az igazságosság, méltányosság, vendégszeretet, okosság, szelidség, szerénység stb.; legyen abban a korban, melyben az erkölcsi komolyság és az ítélő tehetség teljes mértékben kifejlődik; és végül birjon olyan testi szervezettel, hogy e miatt a szent hivatal nehogy nevetség tárgya legyen. Az ilyen igehirdetőnek kötelessége, hogy minden helyen és időben „az idvezítő igazságot tanítsa és a hallgatók erkölceit fejlessze.“ Hogy e tekintetben, mely dolgokra kell figyelnie a lelkésznek s minő körülményekhez kell alkalmazkodnia, azt Szentábrahámi olyan szépen fejtegeti, (III. f. 18 - 20. §.) hogy ha tanácsai minden irányban érvényesülnének, úgy valóban találna reánk az írás szava, „Ti királyi papság vagytok.“ A lelkész kötelességeiből azonnal kitetszik a hivatal nehéz volta. Ezért, a ki hivatást nem érez magában, az ne lépjk e pályára, a kibn pedig megvan a hivatás, az tekintsen el a világi haszontól s vegye fel a Jézus igáját. Viszont a hallgatók is kötelesek, hogy az istentiszteletet szorgalmasan gyakorolják; a gyanus tanítókat az igazaktól megkülönböztessék; ez utóbbiakat tiszteljék s erényeiket kövessék; nekik az élet fenn-

tartására szükségeseket kiszolgáltassák, hogy annál inkább munkálkodhassanak a gyülekezet lelki épületén.

Vajjon az egyház *kormányzására* van-e szükség s itt minő elvek tartandók szem előtt? Minden társulatnál a rend fentartója a helyes elveken nyugvó kormányzás. Így az egyházi társulatban is a kormányzás valamely nemét alkalmazni kell, minthogy volt is mindig alkalmazva. A zsidó népnek maga Isten volt a királya; a keresztények között pedig a Jézust tette királylyá. Hogy aztán a Jézus Krisztus valakit helyettesül rendelt volna, ennek — a mellett, hogy „szükségtelen“ és „lehetetlen“ lett volna — a szentírásban semmi nyomát nem találjuk. Sőt ellenkezőleg, eltiltotta tanítványait attól, hogy uralmat gyakoroljanak akár egymás, akár pedig hiveik fölött. Az apostolok egyike sem követelt semminemű kiváltságot, hanem együttesen terjesztették a Krisztus tudományát. Ugy tetszik ugyan, hogy Péter talán koránál, tapasztalatánál vagy hiténél fogva a többiek közül kitűnik. Ez azonban nem jelent hatalmi elsőbbséget, a mit maga Péter sem követelt s a tanítványok sem ismertek el. Jézusnak mindazon kifejezéseit, melyekre némelyek a Péter és utódai hatalmát alapítják, erőszakosan félremagyarázzák. „Legeltesd az én juhaimat“, ebben Péternek csak az a „kötelessége“ van kifejezve, a mi közös volt a többi apostolokkal is. A Péter név (petra = szikla) nem jelent méltóságot, hanem erős hitet és állhatatosságot, a melylyel szintén másoknak is birniok kellett. A menyország kulcsai, melyek szintén Péternek ígérve voltak, nem jelentenek világi hatalmat vagy uralkodást, hanem egyszerűen azt ábrázolják, hogy „a zsidóknak ő nyitotta meg először az evangéliumba való belépés ajtaját“. Ha tehát Jézus nem tette Pétert az egyetemes egyház fejévé, hogy egyeztethető össze az ő akaratával a Péter székének utódlása? Hol van azoknak a törvényeknek alapja, melyek szerint ez az utódlás és hatalom gyakorlás történik? Bár Jézus a látható egyház kormányzását senkire sem bízta, de azért az egyház igazgatása a jó rend érdekében föltétlenül szükséges. Az egyház kormányzásánál különösen ezek vecndők figyelembe: 1. Az egyház igazgatását nem kell a polgári hatalommal összetéveszteni, mert a kettő egészen különböző dolog. 2. Az egyház kormányzása nem a zsidó egyház mintájára van szervezve, mert az bizonyos helyhez, időhez és nemzethez volt kötve, de a keresztény egyház ilyen korlátokat nem ismer. 3. Az egyház kormányzási formája se nem hierarchia, se nem monarchia; mert „az egyház lelki testület s nem annyira

az engedelmesség külső tényeiben áll fenn, mint az őszinte szívben és tiszta lelkiismeretben“. 4. Erre a kormányzásra semmi külső hatalom vagy világi kényszer nem kívántatik; mert az egyházi ügyek inkább tenécsadással intézendők. A kormányzás csupán az ekklesiák s ezek tagjainak gondozására terjed ki. 5. Az egyházak között a szentírás semminemű alárendeltséget nem állapít meg, mert mindenik egyenlő. Azonban idők folytán az egyház tagjai némely, az egyház előmenetelét érző megállapodásoknak önkényt alávetették magukat. Így állott elő az egyházi jog és törvénykezés. De az egyház államot az államban nem képezhet. Ezért törvényhozói joga csak a külső szertartásokra, a hit tárgyaira és az erkölcs fejlesztésére terjed ki. A *külső szertartásokat* illetőleg az egyháznak joga van a régiok eltörlésére s helyettök újak behozására, de mindig figyelnie kell a hívek szabadságára és épülésére. Bárminők legyenek a külső szertartások, azok a belső istentiszteletet nemhogy feleslegessé tennék, hanem azt előmozdítják s csak a mennyiben ezt eszközlik, annyiban felelnek meg hivatásuknak. A szertartásokat a lehetőleg egyformásítani kell a különböző egyházakban, a melyek jók, azok meghagyandók; de a melyek a célnak nem felelnek meg, azok eltörlendők. A keresztény szabadság ürügye alatt senki sem vonhatja ki magát a szertartások alól, sem pedig újakat behozni egyes tagnak joga nincs. A *hit tárgyaira* nézve az egyház Isten igéjéhez s a szent-íráshoz tartozik alkalmazkodni. Senkinek nincs joga, hogy az egyesek lelkiismeretére bilineseket verjen bizonyos dogmák önkényű megállapítása által. Ezt kívánja az emberi természet, mely szerint mindenki vagyont a saját tetszése és ítélete szerint óhajtja kezelni. Hát vajjon hite és üdvössége dolgában a más ítéletére támaszkodják-e? Ezt követeli a vallás természete, a mely semminemű kényszert nem tűr, s ha a vallás valamelyik ágában a lélek ellenmondásra talál, már nem vallás az többé. Ezt követeli végül a keresztény szeretet, mely tiltja, hogy véleményünknek a másét alárendeljük, annyival is inkább, mert nem tudhatjuk határozottan, hogy melyik áll közelebb az igazsághoz. Különben is gyenge igazság az, a mely erőszakhoz fordul a maga érdekében. Azokat, a kik a hit dolgaiban tévednek „eretnekeknek“ szokták nevezni. A hatalom és tekintély emberei az önálló és független gondolkozókat azonnal az eretnokség vádjával illetik. Pedig igen nehéz valakire az eretnokséget rábizonyítani. Különben is az eretnokség nem „rosszaságot“, hanem „tévedést“ jelent. A tévedés pedig mindig

jóhiszemüségéből történik. Önkényt következik, hogy az eretnekekre soha sem alkalmazható az a büntetés, a mit akár a titkos, akár a nyilvános bűnösök megérdemelnek. Sőt üldözésük is a lelkiismereti szabadsággal ellenkezik. Igaz, óhajtandó volna, hogy a keresztények a hitben teljesen egyetértsenek; de ez alig lehetséges. A más véleményen levők meggyőzésére legjobb eszköz a *tanítás*, mely által az igazságot mintegy kézzel foghatóvá tesszük embertársaink előtt. Másik eszköz a *türelem*, a mi nem azt teszi, hogy a mások tévedéseit igazságnak tartsuk vagy bűnös életüket helyeseljük, hanem hogy lehetőleg testvéries indulattal józanabb felfogásra térítsük s velők békességben éljünk. Az egyháznak az *erkölcsöket fejlesztő* hatalmát egyházi fegyelemnek szokták nevezni. Ennek két fokozata van: u. m. a testvéri intés, feddés, javítás és az elkülönítés. Az első fokú intésnek mindig a bűnös egyéni hajlamaihoz s a bűn nagyságához kell alkalmazkodnia. Ha a feddés és intés semmit sem használ, az elkülönítés alkalmazandó, mely szerint az illető bűnös „a testvéries és családias közlekedéstől elválasztatik“. A büntetésnek ez a neme senkit sem oldoz fel sem természeti, sem törvényes kötelességei teljesítése alól. Nem is annyira büntetés, mint javítás céljából alkalmazandó. Ha pedig valaki megjavul, azt az egyház köteles visszafogadni. A javulási szándék kinyilvánítására állott elő az egyházi bűnbánat, melynek két része van, u. m. a bűn megvallása s az egyház megkövetése, mi által a bűnös mintegy bocsánatot kér az egyháztól, melyet megsértett.

Végül Szentábrahámi a *zsinat* eredetét, hatáskörét és eljárást magyarázza meg, a mi szerinte „a külső közigazgatás kényelmesebb intézéseért, a külső istentisztelet üdvösebb terjesztéseért s az egyház szertartásai, tanítmánya és erkölesi ügyében felmerülő komolyabb ellenkezések kiegyenlítéseért a középülés érdekében“ jött létre. A zsinat tekintélyét a híveknek el kell ismerniök; de ez a tekintély nem lehet akkorra, hogy a lelkiismereten sebet ejtsen. „A zsinatok egész tekintélye csak emberi és esalatkozható“. Azért mégis a hívek az egyház külső rendjére vonatkozó s a szentírással és a lelkiismerettel nem ellenkező zsinati végzéseknél engedelmeskedni tartoznak. A hitezikkelyek dolgában is határozhat a zsinat, de itt csak véleményét nyilvánít. Ilyen határozataival szemben sok engedelmesség senkitől sem követelhető. E szerint a zsinat csak tanácsot ad, de hitezikkelyeit hatalmilag másokra rá nem erőszakolhatja. Igaz, hogy komoly és tudós férfiak határoznak a zsinatokban, de mégis csak

emberek, kik a lelkiismereten nem uralkodhatnak. Épen ezért az ott alkotott kánonokat vizsgálni s a szentírással összehasonlítani mindenkinek jogában áll. Általában a zsinatok sok tekintetben üdvösek lehetnek az egyház építésére, de az emberek elfogultsága miatt akárhányszor a viszály és egyenetlenség gyümölcseit termették.

Ezekben vannak ismertetve Szentábraháminak az egyházra, annak tagjaira és kormányzására vonatkozó gondolatai, melyekkel egy pár vonás kivételével ma is egyetértünk, s melyek mai egyház-szervezetünknek is alapját teszik. Mi a következőkben rövidség okáért csak a kevés különbségre mutatunk rá. Mi tehát az egyház ma? Channing szerint: „Krisztus őszinte és igaz követőinek egyesülete.“¹ Ferencz József szerint: „A tökéletességre törekedő keresztények lelki egyesülete.“² Szentábrahági szerint is szoros értelemben ilyen az egyház meghatározása, midőn azt „a Krisztusban hívő s parancsolatai szerint élő keresztények társaságának“³ mondja. Azonban ő azt tanítja, hogy „az egyházon kívül idvezülés nincsen.“ Éppen ezért, hogy az üdvösségtől annál kevesebbet zárjon el, az egyház fogalmát terjeszti ki s azt állítja, hogy az a Krisztus nevét és tanítását csupán szájjal valló emberek társaságát is jelenti.⁴ És itt van egyik különbség a mult és jelen között. Ma a Krisztus nevének csupán „szájjal“ vallására semmi súlyt nem fektetünk, mert: „Nem minden a ki mondja Uram! Uram! megyen a mennyeknek országába.“ A Krisztus igazi szelleme, az ő elvei szerint való élet, szóval az ő „őszinte, igaz“ követése teszen az egyház tagjává. Ma nem az egyház formálja a tagokat; hanem a tagok az egyházat. Így az egyház nem valamely megesontosodott rendszer; hanem a fejlődés útján a tökéletesség felé folyton előre haladó egyesület. Nem az üdvösség reménye egyesíti a tagokat; hanem a Krisztus szellemében folytatott közös munkásság, melynek természetes következése az üdvösség. Ez a valódi katolikus vagy egyetemes egyház, mely a föld egész kerektségére kiterjed. Senkit sem zár ki sem magából, sem az üdvösségből; hanem a képmutatók, a rosszak, a bűnösök, kik a Krisztus szellemét megtagadják, maguk szakadnak el az egyház testétől s fosztják meg magukat az üdvösség eszköztől. Ebben a nagy, láthatatlan egyházban vannak kisebb látható vagy felekezeti

¹ Vél. Műv. 2 k. 7 l.

² Unitár. Káté. 78 l.

³ E. m. IV r. I f. 6 §.

⁴ Ugyanott.

egyházak. Szentábrahámi szerint is a láthatatlan egyháznak tagja lehet az, a ki valamely felekezeti egyházat nem ismer, tehát ilyenhez nem tartozik; de mihelyt egy ilyen megismer, azonnal köteles annak tagja lenni „az örök halál veszélyének terhe alatt.”¹ Ma ez a kötelezettség nincsen ilyen szigoruan meghatározva theológiánkban. Azt tartjuk, hogy kiváló fontossággal bírnak a keresztyéni összejövetelnek a vallásos élet ébresztésére; mert ez által kölcsönösen buzdítjuk egymást s a keresztyénség befolyását nem kis mértékben mozdítjuk elő; de ezeket nem lehet úgy tekinteni, mint „az isteni kegyelem legfőbb eszközeit.”² „A vallásos életben való előhaladást nem a nyilvános gyülekezés által, hanem a szabad lélek munkássága, szívünknek a titkokat is ismerő előtt való feltárása, önmagunk komoly vizsgálása, öngondolkozás és a magunk jóra való ünnepélyes elhatározása által mozdítjuk elő.”³ Valamint „ama tételnek, hogy az isteni akarat végzésénél fogva az ő kegyelme vagy szent lelke bizonyos szertartások következtében ömlik ki azokra, a kik bizonyos egyházhoz tartoznak és hogy azonkívül abból senki sem részeltethetik, nincs semmi alapja sem a szentírásban, sem a józan okosságban.”⁴ Ennél fogva mindenkinek önmaga iránt tartozó kötelessége, hogy a kegyesség ápolásának, a vallásos buzgóság fokozásának, a keresztyéni szellem termékenyebbé tételének az egyes egyházak által ajánlott hathatós és kipróbált eszközeit megragadja; de ha valaki minden eszköz igénybe vétele nélkül önmagára is megteheti a Kr. szellemében a kívánt vallásos előhaladást: akkor az „örök halál” büntetésétől nem kell félnie. A mit pedig Szentábrahámi az igaz egyház jegyeiről mond, mindazokban vele teljesen egyetértünk ma is.⁵

Az egyházi *szolgákat* Szentábrahámi „rendkívüliekre” és „rendesekre” osztja föl. Az előbbieket az apostolok, próféták és evangelisták, kik a szentlélek különös segédleme alatt állottak, esodatevő erővel bírtak s ezért tekintélyük megdönthetetlen; utóbbiak pedig a papok vagy egyházi szónokok. Ujabb keletű symbolikus könyveink-

¹ E. m. IV r. 1 f. 5 §.

² Channing Vél. Műv. II k. 30 l.

³ Ugyanott.

⁴ U. o. 25 l.

⁵ Channing II k. 2 s köv. l. Ferencz J. Ker. Vallástud. IV r. II. 75 §. Unitár. Káté 85 l. Fr. Clarke: „A Ker. egyház” Ker. Magv. XII évf. VI füz. 333 l. Dr. Martineau: „A tekintély helye a vallásban.” Ker. Magv. XXXVI évf. I füz. 14—20 l. Ism. Löffi Ö.

ben ilyen megkülönböztetés nincsen s megdönthetetlen tekintélyűeknek az apostolokat sem tartjuk. Nemesak időrend szerint, de buzgóságuknál és lelkesedésüknel fogva is első hely őket illeti az egyházban. Egyebekben ők is gyarló és tévedhető emberek voltak, kiket a legtöbbször bizonyos érdek s akárhányszor a szenvedély vezetett munkálkodásukban.¹ A mi pedig Szentábraháminak az egyház kormányzására vonatkozó szabadelvű gondolatait illeti, melyek egy ezélt szolgáltnak: a hivek hit- és lelkiismereti szabadságát, azokat a maguk teljességében aláírjuk ma is. Ezek korlátai között fejlődött mai egyházkormányzatunk, melyben újabb időben a képviseleti elv szélesebb kiterjesztésével a presbyter-zsinati rendszer jutott érvényre.

Nem állithatjuk, hogy az egyházzól való fogalmainkkal s egyházkormányzati rendszerünkkel elértük volna a ezélt s az egyház eszménye közöttünk megvalósult volna. Mint minden emberi műben, ugy itt is lehet s van hiány, fogyatkozás.² De a bemutatott elvek nem egy megkövesült rendszer zárópontjait jelölik, sőt a fejlődés és haladás utját s irányát szabják meg. És éppen ez a fokozatos fejlődés és haladás mutatja egyházunk életrealóságát s jelzi jövő hivatását.

Ezekben vontunk párhuzamot az unitárizmusnak a XVIII. százévi és mostani alakja között. Teljes őszinteséggel mutattunk rá az egyes eltérésekre, hogy annál inkább kitünjék theologiánknak másfél száz éven keresztül tett haladása. Minket a tapasztalt és kimutatott változások sem meg nem lepnek, sem el nem rémitnek, sőt azokat természetesnek találjuk, melyeket a fejlődés örök törvénye megkövetelt a multban s meg fog követelni jövőben is. Még nem tehetjük le a Szentábrahámi könyvét a nélkül, hogy hálaival ne adózzunk az ő nagy szellemének, melylyel éppen a legválságosabb időben egyházunknak örökre dicsőségére szolgáló művet alkotott. Legyen hála azoknak az egyes kiváló tényezőknak, kik e művet szép, tiszta, világos magyar fordítása és kiadása által nagy emberünket nekünk visszaadták; ezt a mélységés, drága kincsekkel gazdag aranybányát felnyitották s mindenkire nézve hozzáférhetővé tették.

VÁRI ALBERT.

¹ Simén D. Ev. Csodák 74—79 l.

² Fr. Clarke i. m. Ker. Magv. XII évf. VI füz. 352 l.

Angol istentisztelet a kolozsvári unitár. templomban.*

Ima.

Örök szellem! mindenütt, mindenkor jelenvaló Felség! ki velünk vagy ma a nyugalom napján e szent helyen, az imádság házában: áldunk téged a nyugalom és emlékezetért. Örömmel s hálával hozzuk elődbe dicséretünket, imádságunkat. Mint egy közös atyának gyermekei, elődbe jövünk s esdve kérünk: engeddd, hogy kereshessünk téged, szólhassunk veled lélekben és igazságban. Imádunk, hogy sohase feledkeztél el gyermekeidről. Szólottál régen a patriárkáknek és prófétáknek; teremtettél mindenütt embert, kik félelem nélkül hirdessék lelki ajándékaidat. Uram! te most is szólasz hozzánk; szólasz a világ szépsége és dicsőségében; az emberek szeretetében és jóakaratóban s lelkünk szózatában, melyet csak mi és te hallunk.

Elődbe borulunk e napon s arra kérünk, áld meg gyermekeidet; mutasd meg dicsőségedet s békéségedet mindazoknak, kik időről-időre e falak közt imádják nevedet. Uram! azokról is megemlékezünk, a kik távol, a mi országunkban vannak, a kik minket szeretnek, reánk gondolnak, s kikhez minket gyöngéd érzelmek, szeretet fűznek. Oh áld meg azokat is.

Atyánk! hozzád könyörgünk, nézd el gyengességünket, bocsásd meg gyarlóságunkat, kegyelmezz bűneinknek. Taníts minket s értesd meg velünk, hogy te mindig szeretsz, te jó és kegyelmes vagy hozzánk. Mindeneknek édes atyja! áld meg e hazát, áld meg e népet! Tanítsd őket, hogy minden vágyunk, minden kívánságunk

* A nyáron itt járt angol hitrokonok sept. 8-án templomunkban saját nyelvükön istentiszteletet tartottak Istentiszteletük sorrendje a következő volt: 1. Hymnus, 2. Szentírásolvasás. 3. Ima, 4. Miatyánk (ének), 5. Hymnus, 6. Beszéd. 7. Hymnus. 8. Megáldás. A szentírásból a kiválasztott részt Dunckerley Tamás belfasti pap olvasta. Az énekeket énekelték mind közösen. Az imát mondotta Broadrick T. B., bridgwateri pap, a beszédet Ceredig Jones E. bradfordi pap. Az imát és beszédet itt közöljük. Szerk.

egyezzék meg akaratoddal s munkálja minden törekvésünk amaz ország eljövételét, melyről szólottál szent fiad által.

Áld meg az egyházat s mindazokat, kik ebben téged szolgálnak. Töltsd ki lelked erejét bő mértékben azokra, kik ebben tanítanak, avagy tanulnak s engedd, hogy legyen bizalma mindenkinek rendületlen te benned és az élet és szeretet teljességében. Minden népet, minden nemzetet egyesíts a barátság, a testvériség szent kötelékével. Ne engedd, hogy kételkedjünk örök jószágodban vetett hitünkben; ne engedd, hogy bizonytalanságba essünk hatalmad és akaratod kimenetele fölől. Mint nagy elődeink tanítványai, mint neked fiaid és leányaid könyörgünk hozzád, hallgass meg. Amen.

BROADRICK T. B.

Beszéd.

Az élet arányos teljessége.

„Álljatok tökéletesen és teljetek be az Istennek minden akaratával.“

Koloss. IV. 12.

Általánosan elismert tény, hogy a nagy eszmék, a vallás-erköletesi reformok és a szellemi magas vágyodások azoknál születnek, kik a halmok és hegyek közt laknak. E tény, e törvény igaz a gondolat világában is. A esúcs, mely fejünk fölött emelkedik, s melyet megaranyoz a napnak bucsúsugara, tovább, fölebb haladni készíti a hegy lakóját. A kik nagy elvek légkörében élnek és mozognak: azokat a nagy eszmék ragadják tovább.

Az új szövetségnek csaknem minden lapján van valami, a mi arra készíti, hogy köteleseinkben magasra törjünk. A nagy apostol szavai szerint a vallás célja abban áll, hogy megtanítson „tökéletesen állani és betelni Istennek minden akaratával.“ Ezt én *az élet arányos teljességének* nevezem. Arányosnak, mert minden szép arányos kell hogy legyen; egy résznek a másik előnyére, vagy hátrányára fejlődni nem szabad. A virág, a fa, vagy bármely más tárgy arányos, mert fejlődése nem egyoldalú. Ez elvet kell szem előtt tartanunk az emberi jellem felépítésénél is. A nagy dolog, mely célunk kell hogy legyen: az „arányos teljesség.“ Kevés nő, kevés férfi mondhatja, hogy az arányos teljességet elérte, mert ha kiválnak is egyesek némely erényben, bizonyára hiányosak a

másikban. Ritkán jut eszükbe az embereknek, hogy Isten gyermekeihez az illik, hogy „álljanak tökéletesen és teljenek be az Istennek minden akaratával.“ Hiszen még egy oly felvilágosult, mivel ember is, mint More Tamás helyesnek tartotta az eretnekek megégetését, bárha megsértetett ezzel a testvériség törvénye. E miatt tökéletlennek kell mondanunk jellemét.

Az életiratokban bámuljuk a nagy emberek jellemét. De bizonyos vonásokban azok a hősök nem a mi hőseink, és a hősnők nem a mi hősnőink. Sokan azt mondják, hogy a hősök gyengeségei még fokozzák irántuk való bámulatukat. Ez gyenge védelem, s az életnek bizonyára nem az az eszméje, melyet a nagy mester ajánlt. Jézus eszméje az volt: „legyetek tökéletesek, mint a ti mennyei atyátok tökéletes.“ Pál apostol pedig azt mondja, hogy az evangélium célja: nevelni a lelket, hogy „tökéletesen álljon és beteljék az Istennek minden akaratával.“

Ha valakit a férfi kor valódi kellékeivel felruházva gondolunk, annak minden dologban megállapodottnak kell lennie. Egy erényt is elhanyagolnia nem szabad, mert egynek elhanyagolása megsérti a többi testvéreirenyeket s hiányzik életéből az arányosság. Jézus élete fölülmulja a másokét s mint az emberiség életének lisze magaslik ki. Igen! mert Jézus minuen tehetségével, minden lépésével nyilvános pályafutása alatt felmutatott minden jellemvonásával azt bizonyította, hogy el van határozva, hogy tökéletes és teljes legyen az Istennek minden akaratában. Bátor, merész volt ő mint az igazság kijelentője; álhatatos, nem alkuvó az igaztalan vádoltatások között is mint reformátor; mint barát hű és gyöngéd volt, ki inkább elrejteni, mint nyilvánosságra hozni akarta a mások hibáit; mint Isten gyermeke azt akarta, hogy elviselhetőbbé legyen minden ember sorsa. Benne boldogan ölelkeztek a legszebb emberi tulajdonságok. Életének arányos teljessége őt példaadónkká, vezérünkké tette. S a mennyiben szellemi és erkölesi rokonérzetünk által az ő élete bennünk megvalósul, annyiban mi is, mint ő, tökéletesen állunk és teljeseek leszünk az Istennek minden akaratával.

Azok, a kik önfeláldozók voltak a nemes tettekben s magukat Istennek szentelték, még mindig megnyerték az élet legnagyobb örömét. Meg kell ezt jegyeznünk, szívünkre kell vennünk! A földi és mennyei paradicsomba egyetlen ajtó: a vallással megegyező nemes élet és jó cselekedet. Az ifjura, akinek elég bölcsesége van e nemes utat választani, eljön az idő, mikor érezni fogja, hogy gondjaira

nagy ajándék van bizva s ez lesz életének legfontosabb eseménye. Eltökélt szívvvel, nemes gondolatokkal tör elő akkor azon a pályán, melyre legtöbb tehetséget érez magában, s kötelességének fogja ismerni nemesak maga, hanem a társadalom iránt is, hogy pályáján, melyre legnagyobb hivatása van, képessége által a legkiválóbb helyet foglalhassa el. Ha egy ily ifju előhaladását vizsgáljátok, el kell ismernetek: hogy a mi az ő életében valamin é s a mit megnyerhetett, mindaz az isteni igazságnak tulajdonítható. Tehetségeit Isten ajándékának tartván, bár nagy ezelt tüzött maga elé, előhaladása mégis könnyü.

Igy van ez az élet minden körében. Azok, a kik legjobb eszmék megvalósításáért küzdöttek, az emberiség legnagyobb jóltevői, a legboldogabb halandók lettek. A lélek növekedésére vonatkozólag Jézus a legigazabb tapasztalatot fejezte ki, mikor így szólt: „Keressétek először az Isten országát és annak igazságát s minden egyebek megadatnak ti nektek.“ Ha valami olyat végezhetünk el, melyre büszkék lehetünk, az azért van, mert hitek maradtunk ama nagy eszméhez, vagy gondolathoz, mely lelkünket egykor megragadta. Ez alapon mondja Ruskin: egy jeles kép a láthatatlan eszmének látható kifejezése. A mit a vásznon látunk az egy eszme, mely felkeltette egykor a művész érdeklődését s hatalmába kerítette később összes tehetségeit.

Bizonyos tekintetben mindnyájan művészek vagyunk. Erkölesi képeinket festjük, melyeket jellemünk mutat. Munkánk nemes vagy nemtelen a szerint, a mint eszményképünk magas vagy alacsony. De ha tehetségeinknek helyes irányt adtunk: minden dolgunk könnyü. Ha magasra törekszünk, magas hangulatra ébresztünk mindent körülöttünk s mikor legkevésbbé gondoljuk, akkor van legnagyobb befolyásunk a jóra. A jól végzett munkának megvan saját szépsége s ezenkívül a munkás lelkét is gazdagítja. Michael Angelo, a nagy olasz festő szavai szerint: „semmise teszi a lelket oly tisztává, mintha arra törekszik, hogy valami tökéleteset teremtsen. Az Isten tökéletes, s ha bárki is tökéletesre törekszik, oly valamiért küzd, a mi az Istenhez hasonló.“

Ifju hallgatóm! kik sovárogyva, gazdag erővel, határt nem ismerő reménnyel néztek a jövő elébe, tudjátok meg: azzal szolgálhatjátok legjobban e világot, ha a reátok háramló, a hozzátok tartozó kötelességeket, legjobb tehetségeitek szerint hiven teljesítitek, Mit jelent ez? Semmi egyebet, mint „az élet arányos teljességét.“

Mielőtt az élet munkájához kezdetek, forgassátok bár a tollat, vagy gyalut, legyetek bár a tudományos, vagy kereskedelmi pályán, fel kell öltöznötök az értelmi, a szellemi és erkölesi ruházatba. Azaz ismernetek kell a vallást, épen mint a művészetet és tudományt.

Napjainkban bizonyos körökben amaz irányzat terjed, hogy világivá váljék az élet. És az eredmény? hogy az ifjak vallásos meggyőződés nélkül kezdik pályájukat. Pedig a vallás, midőn minden erőt, minden tehetséget úgy nevel, úgy egyesít, hogy a jellem nagyszerű harmóniáját hozza létre, akkor a szó leggyakorlatibb és legtágabb értelmében az „élet arányos teljességét“ munkálja. A vallás a kísértések és megpróbáltatások között menedékhelye, biztos kikötője a léleknek. Ezt bizonyítani egy történetet említek. A szél-roham magával ragadt egykor egy hajót s ismeretlen parton összetörté. A hajóslegénység megmenekülvén, kikötött. A helyet vendégszeretet nélkülölnék, valak lakó helyének tartották s gyilkolástól félték. Egy közülök, ki bátrabb vala mint a többi, felmászott a sziklára s körül nézvé, társaihoz kiáltott: biztonságban lehetünk, mert templomot látok a távoli halmon! A mélység bátor küzdője előtt a templom a biztonság jele, az ártalom eltávolítója, a segély és támogatás jelképe vala.

Ilyen a templom a mai kor ifjuságának is. Míg szoros összeköttetésben áll az ifju a valással, csapás őt nem érheti, társadalmi fekély vidám arczulatát el nem rutítja és keserves sajnálkozó csoportja körül őt nem veszi. De ezer meg ezer példa bizonyítja, hogy a vallási közöny éppen az ellenkezőt credményezi. S valóban a vallásnak az élettől való elválasztása, korunk legkomolyabb veszedelme. A haza nagyságának, a nép boldogságának fenntartója az Istenben való erős hit és az ember erkölesi képessége. Ez irány-nak kellene hogy hódoljon a nevelés rendszere. Nem csak azt kell megtanítani, hogy miképpen biztosíthatja magának az ifjú a legnagyobb anyagi kényelmet legkisebb fáradtsággal, hanem azt is, hogy miképp lehet leghasznosabb polgára a hazának s Istentől nyert tehetségei által miképp nyerheti meg a legtisztább örömet és a legtartósabb megelégedést. Az okosságnál, ügyességnél, vagy bármely más tulajdonságnál, melyet talán bámul a világ, elsőbb a magasztos jellem. A ki szíverejét a jóságra, mint törekvése ezéjára fordította, nem tévesztette el még soha az útját az életben. Minél teljesebb jellemünk, annál erősebb lesz vágyunk a jövő munkára s életünk megnyeri így a kívánt teljességet. Ez elv, melyet a szokás törvényé-

nek is nevezhetünk, alapja az egyéni előhaladásnak is. A mit erős akarattal végezzünk, azt jól igyekszünk megtenni; s a mit jól teszünk, azt többször ismétljük, míg oly természetesnek találjuk, mint a légzést.

E tényt egy történettel bizonyíthatom a középkorból, abból a korból, midőn Európában a legtöbb székesegyház épült. Egy ügyes szobrászt felkérték, hogy a székesegyházak részére torzalakokat tervezzen. Ezek a templom külsejére voltak szánva, hogy jelképezzék a gonosz elrepülését, midőn benn az evangelium prédikáltatik. A szobrász éveken keresztül gyakorolta e munkáját s híressé vált. Azonban egy gazdag ember egyszer arra kérte, hogy készítsen egy Krisztus szobrot palotája részére. Hónapokon keresztül dolgozott s a szobrot a kitűzött időre teljes megalégedésre elkészítette. Midőn azonban előbbi foglalkozásához akart visszatérni, nem volt arra többé ereje. Rátat, kellemetlent alakítani többé nem tudott. A szép eszméje hatalmába kerítette elméjét s lekötötte minden érdeklődését.

Jelkép ez a mi életünkből. Gondoljunk nemes gondolatokat, miveljük nemes és testvéri érzelmeinket, szeressük az igaz, tiszta és jó dolgot, cselekedjünk szívesen és tiszteletre méltóan s fokként összes tehetségünk arra a magaslatra emelkedik, hogy mint az egykori szobrász, mi se tudunk valamely értelmetlen, haszontalan dolgok cselekvésére visszatérni. Unitárius hitünknek is eszményképét jelenti ez, mert a mint én értem, a mi hitünk egyértelmű a teljes igazsággal.

Mikor e hit elfoglalta a lelket, alkalmassá teszi az embert, hogy teljes, tökéletes legyen minden körülmények között. Ha államférfi valaki, arra ösztönzi, hogy szóljon hazája érdekében, mert az ügy, melyet véd, s a lépések, melyeket megtenni készül, jótétemény a népre nézve. Ha a vallás hirdetője az illető, e hit akkor nem engedi, hogy a szív egyet higyen és a száj mást valljon, sőt arra tanít, hogy a nyilvános beszéd a gondolatok tartalomjegyzéke legyen. Az ifju lelkét, a ki talán az élet küszöbén áll, betölti magas czélokkal és erőt ad, hogy egyenesen, szabadon és tisztán álljon meg a férfi kor dicsőségében. A mi hitünk buzdítja az emberek összes fiait, hogy „álljanak tökéletesen és teljenek be az Istenek minden akaratával“. Hitünk célja, hogy minden férfit és nőt tisztább erkölcsi légkörbe vezessen s meggyőzze őket, hogy kötelességük: minden erejüket az Isten és emberiség szolgálatára szentelni, hogy meg-

nyerhessék az „arányos teljességet“. Az idvességről szóló eszménk, mely összes természetünket magához öleli, a test megszenteltetését, az értelem mivelését, a lelkiismeret éberségét és szeretetünk mélységét jelenti. Ezért a mi hitünk gyermekei, bárhol is élnek, mint szép csillagok utaznak át e világon; mint szép csillagok, melyek a jóság fényvonalát bagyván maguk után, bevilágítják azok előtt az élet útját, a kik utánuk következnek. S valamint ez, úgy az is vigasztaló reánk nézve, hogy magasztos eszménk megvalósításában minden nemes törekvés segítségünkre van. Ez elvet könnyen megvilágíthatom, egyik legjelesebb zenésznek ifjú éveiben történt következő történetével.

Az ifjut egy kitünő tanító keze alá adták, ki lelkiismeretes-ségéről és szigoru fegyelmeről híres volt. A tanév végén a legjobb tanulók közül kiválasztottak rendesen egyet, kinek egy válogatott műértő közönség előtt valamely nagyobb művet kellett eljátszania. A zenedarab és zenész már hetekkel kijelöltettek a tanév vége előtt. Az ifjú tudta, hogy kiváló gonddal neveltetik s teljes bizalommal várta, hogy őt kijelöljék. Azonban semmi hirt se kapott erről. A mester napról-napra nehéz zenedarabokat adott neki, hogy azokat gyakorolja. A tanítvány még csak nem is álmodta, hogy azok, melyekkel annyit törődik, nehéz gyakorlatoknál egyebek lehetnének. A tanév végén elérkezett a nagy nap. Őt szólították ki a zenéhez s vizsgálván az eléje tett zenedarabot, meglepetéssel látta, hogy annak minden részlete ismeretes előtte. Azokból a darabokból állott ez, melyeket ő heteken keresztül gyakorolt, s melyek egymást követve, illő helyeikre téve egy nagyszerű zenedarabot alkottak. Az ifju megalapította e napon hírnevét.

A mi életünknek is képe ez e földön. Közönséges kötelességeink gyakran haszontalan töredékeknek látszanak és mi a nehéz dolgokat, melyek velünk történnek, nem tudjuk megérteni. De ha türelemmel várakozunk, meg fogunk győződni, hogy minden hiven teljesített munkának, minden keresztnek, melyet bátran viseltünk, minden akadálnak, melyet legyőztünk, meg van a maga helye és feladata tökéletesítésünkben, életünk arányos teljességében.

Értsétek meg ezt mindnyájan, mert ez az, a mit Isten kíván tőletek. Ezért helyezett ő e világba; ezért ruházott fel oly tehetségekkel, melyek isteni minőségükben, az Isten tulajdonaihoz hasonlíthatnak. Ez az, a miért munkáltak és szenvedtek a próféták, az apostolok, a martyrok és tanítók. Ez az, a melylyel mint az élő Isten gyermekei megnyerhetjük az élet *arányos teljességét*.

Legyen ezélunk azért megvalósítani e nagy eszmét. Gondolkozzunk, szóljunk és cselekedjünk úgy, hogy mikor eltávozzunk e földi hazából, mondhassák el rólunk, hogy e világ némely sötét rejtekeit nemes példáinkkal megvilágosítottuk s itt hagytuk utódainknak azt az erkölesi hatalmat, azt az erkölesi erőt, a mely, mikor már nevünket se ismerik többé, még akkor is nemesíti, s áldja az emberi életet.

CEREDIG JONES. E
Ford. CSIFÓ SALAMON.

Egyházi beszéd.*

Jel. 2. 10.

Kedves afiai! Midőn ez alkalommal először szólok hozzátok, miht az én lelki gondozásom alá helyezett hiveimhez, fogadjátok szeretetteljes üdvözetemet. A keresztény szeretet melegével köszöntlek titeket e vadregényes erdőségek közepén, hova tán a világ bánatalmai elől, vagy a könnyebb megélhetés reményében, kiköltözve ősi földetekről, a világtól elszakadva, de annak terhét, gondját épp úgy érezve, hordozva élték, szétszórodva itt, e *Szakadásnak* nevezett kanyargó völgy ölén.

A világ bánatalmai elől menekültetek-e ide vagy a könnyebb megélhetés reménye hozott-e el a Nyárádrteréről? Nem kutatom okát Már az a tény, hogy itt állandóan letelepedtetek, bizonyítja, hogy nem esalt meg a reménység, mely ide vezérelt. S lehet, hogy a megélhetésre is több s könnyebb módot nyújtanak ez őserdők tüzelő- és szerszám-fái; a testi életet, egészséget pedig biztosan jobban táplálja s még a lelket is vidámabb, kellemesebb hangulatba ringatja bérezeitek, erdőitek tiszta, üdítő levegője, patakjaitok és forrásaitok kristálytiszta vize.

De az élet gondjai, terhei, bajai — mint mindenütt a világon — itt is megvannak; a megélhetés, a boldogulás itt is küzdelemmel jár; erdőitek zúgásába, patakjaitok csörgedezésébe ti is belé vegyítetek olykor-olykor a bánat sóhaját, a fájdalom siralmát, mert a csapásokat, az Úrnak látogatásait sehol és senki ki nem kerülheti s az élet itt is csak siralom völgye.

Ila tehát a testi élet és egészség szempontjából némi előnyben vagytok is, velünk a nagyobb tömegben s nem ily szűz-tiszta levegőű és vizű helyek lakóival szemben; s ha tán lelkileg is vidámabbnak érzitek itt magatokat, mint mi, kiket az emberi bánatalmak is gyakrabban háborgatnak és keseritnek: de az itt is meglevő lelki szükségek kielégítése tekintetében sokkal rosszabb a ti sorsotok, nehezebb a ti helyzetetek.

Iskolátok, tanítótok, hol és kiáltal gyermekeiteket a tudományban s az Ur beszédének intésében neveltessétek; templomotok, papotok, hol és kinek vezetése mellett, az ide is elhozott Atyáitok

* Elmondattott az ugynevezett *szakadási* szorványban.

Istenének szolgáljatok, nines! Egészen magatokra vagytok hagyatva, utalva lelki szükségitekben! Nevelő, vezető tanács-adó nélkül álltok lelki ügyeitekben! S mikor, mint szomju szarvas az enyhítő forrás-vizre, úgy vágyik lelketek az Ur házába s szomjazza az örökélet beszédének mennyei italát, messze kell vándorolnotok s ott sem találjátok fel a mi hitünk tiszta és üdítő forrását, az evangéliumnak, az Ur Jézus tudományának a mi értelmünk szerinti beszédét, hirdetését. Romlatlan lelketek bizonyosága, hogy ez állapottal megelégedni nem tudtatok; Atyáitok Istenéről teljesen megfelekezni nem akartatok, hanem nagyobb lelki gondozás, gyakoribb lelkészi látogatás után áhítottatok. Szívesen meg is örvendeztetlek nemcsak ígérettel, hanem annak beváltására is bennem kész akarral, búzgósággal is, csakhogy a jó Isten segedelmével megmenthesselek a pásztornélküli nyáj sorsától, melyet rendesen két veszély fenyeget: vagy elhordják a ragadozók, vagy tiltott helyre, levegőre téved. Titeket is a lelki gondozatlanság hasonló két veszélye fenyeget: hűtlenné lehettek őseitek Istenéhez, vallásához s eltévedhettek a bűn tiltott utaira, az erényénél simább, virágosabb mezőire.

Pedig ti, kik a könnyebb megélltetés, boldogulás reményében még atyáitok földéről is kiköltöztetek s e vadon erdőségek lakói lettetek: bizonyosan tudjátok, tapasztaltátok, hogy a boldogulásnak úgy itt, mint mindenütt egyetlen feltétele: a hűség, a kitartás mindenekben, mindennemű kötelességeink teljesítésében.

Az alapigéket is a tiétekhez hasonló sorsban, a Páthmósz szigetén számkivetésben élő János apostol írja az egyik kis-ázsiai gyülekezet angyalához, az az lelki tanítójához. Épp ezért jöttem az első alkalommal is az ő buzdító szavával hozzátok, s mert a hasonló sorsban levők inkább megértik s átérzik egymás szavát, ezért választottam első tanításom alapigéjéül, a világtól — éppen mint ti — elszakadva élő apostol szavait: „Légy hiv mindhalálig s neked adom az életnek koronáját.”

Mindhalálig hűeknek kell tehát lennetek, hogy elnyerhessétek az életnek, t. i. az örökéletnek koronáját. A hűségnek azonban két kellékre van szüksége: *tárgyra*, melyhez ragaszkodjék és *támaszra*, mely attól eltántorodni ne engedje. Hűségetek tárgyaiul: *családokat, egyházakat és hazákat*, támaszául magamat ajánlom, mint lelki pásztorotokat. Legyetek tehát mindhalálig hűek

Először *családotokhoz*. Mi a család? Férj és feleség, szülők és gyermekek. Egy kis társaság, melynek alapítója, fentartója és megáldója maga az Isten s melynek kebelébe helyezte el Isten az emberi boldogság legbővizűbb és legüditőbb forrását. Isten oltotta az emberbe a faj fentartás és szaporítás ösztönét s teremtette az első embernek segítő társul — feleségül a nőt, mi által megalapította a családot. Isten oltotta a férj és nő, szülők és gyermekek szívébe a legmélyebb és legerősebb szeretetet, mely a család fentartója, legbiztosabb fundamentuma s Isten a megáldója is a szeretet legbiztosabb alapján épült minden családnak, melyet gyerme-

kekkel s azokban a legtisztább örömmel és boldogsággal áld meg. A család egy kis része a menyországnak, egyik zúga a Paradicsomnak vagy a költő szerint: „*melegítő nap Grönland örökös haván, hűs ernyő Afrika homokján.*“ Igen, mert a midőn a gyűlölettel, rossz indulattal telt világban megfázik szived, didereg lelked: a családban társad és gyermekeid hí szerelmén fölmelegülsz s midőn a küzdelem és szenvedés tüzeben ég lelked, izzad homlokod: ticed szeretetének résztvevő, biztató és bátorító szava és tekintete, mint enyhítő fuvalom járja át lelked, mint hűs ernyő borul föled s törli le arczád veritékét. Ez és ilyen a család. Ez iránt intlek halálíg való hűségre. A kinek ilyen családja van: attól nem kívánok egyebet, mint hogy mindhalálíg ilyen legyen; a kié nem ilyen, hogy ilyen lenni törekedjék, mert a családot magunkra nézve a boldogság bő és tiszta vizü forrásává tenni s azt sem megapadni, sem megzavarodni nem engedni: ebben áll az a hűség, melyet töletek a család alapítója — Isten és saját boldogságtok nevében, érdekében kívánok.

Oh mert oly gyarló az ember! Még a boldogság e legáldottabb forrását is annyiszor megzavarja, mint az oktalan állat azt, melyből inni akar. A férj nejét, a nő férjét ha szereti is: nem mindig szereti hiven. Megismervén egymás hibáit, gyengéit, melyeket — az apostol szerint — a hű és soha el nem fogyó szeretetnek el kellene fedezni, meghülnek egymás iránt; s itt a hűledezés, amott az igen forró szeretet teremt viszályt, békétlenséget, boldogtalanságot az egymás boldogítására egyesült házastársak között. Feledik a mai házastársak, hogy a családi hajlék szentély, hova tisztátalan szándékkal, indulattal belépni nem szabad; s hogy ott a tiszta szeretetnek kiolthatlan lánggal kell égni, lobogni, különben más melegébb éghajlat alá költözik a boldogság kényes madara.

Az egymást szerető házastársakat megáldja az Ég gyermekekkel, de a mai házastársak nem örvendenének, mint Ábrahám, midőn monda neki az Ur: „*tekints fel az égre, számláld meg a csillagokat s ha azokat megszámlálhatod: így leszen a te maradékok.*“

A gyermeket oly áldásnak tartják, melyből jobb a kevés vagy semmi, mint a sok, mert a gyermek nemcsak örömmel, hanem még több gondal, bajjal, küzdelemmel jár, s a mai kor dologtalan, kényelemszerető emberei nem akarják megérteni, hogy a küzdelemben, a munkában van az igazi élvezet s kevesen is tudják a család terhet békével, hűségesen hordozni, pedig a családra is alkalmazható az Ur Jézus szava: „*az én igám terhes de gyönyörűség.*“

Oh pedig mily rossz lélek, fásult szív lehet az, mely nem tud örömmel, jó kedvvel, lelkesedéssel dolgozni, küzdeni azokért, kiket Isten neki adott, az ő gondozására bizott; ki előtt kedvesebb a kényelem, téltenség, sőt még a bűn párnája is, mint az a lelket emelő munka, melylyel megszerezhetjük gyermekeink mindennapi kenyerét, testi és lelki boldogságuknak feltételeit és eszközeit. S mit szólunk azokról, kik megfélelkezve családjukról, a koresmákban

és egyebütt, bűnös szenvedélyek oltárán pazarolják el keserves keresményüket s otthon fásult közönnyel hallgatják, vagy gorombán hallgattatják el kenyérért síró gyermekeiket?! Ezek már tul vannak azon, hogy meghallják a mi szavunkat; de ti, kedv. afiai, szeretett hiveim, nyissátok meg fületeket és sziveteket az intésnek és búzditásnak s legyetek hivesek mindhalálíg a szeretetben, munkásságban, takarékoságban, mert a ki még családja érdekében sem tud czekben kitartó hűséget tanusítani, az már könnyen szakít Istennel, ősei hitével, vallásával is s általában mindennel, mi ember előtt szent és tiszteletreméltó lehet.

Legyetek azért halálíg hivesek

Másodszor *egyházatok, szent vallásokok iránt*. Ha a család, mint Isten akaratan, rendeletén alapúlt intézmény, s mint a földi boldogságnak egyik legbiztosabb forrása, megérdemli töletek a halálíg való hűséget: megérdemli az a nagyobb család, — az egyház is, melynek tagjai, az a vallás is, melynek követői, s az az Isten is, kinek gyermekei vagytok, vagyis a mi unitárius szentegyházunk, vallásunk és egyedül való igaz Istenünk. Hűségre int ezek iránt az őseitek, atyáitok iránti tisztelet és szent kegyelet, kik a ti lelketekbe is átültetett, rátok is megőrzendő szent örökségül hagyott egy igaz Istenben való hitben eludtak el s tértek megatyáik közé, kiknek pora megmozdulna a sírban, lelke vádlólag lépne fel ellenetek az égben, ha hűtlenné lennétek az általok szentnek, igaznak, boldogítónak tartott unitárius valláshoz, ha attól igaz ok nélkül — meggyőződés híján — esábitó szóra, fényes ígéretre elpártolnátok, elszakadnátok.

De hűségre inthet lelketek jobb meggyőződése is, ha tudjátok, hogy bár a mi egyházunk számra nézve nem a legnagyobb, anyagi javakban, nagy kiterjedésű uradalmakban nem bővelkedik; a mi Istenünk bár nem lakik kézzel csinált fényes templomokban s nem gyönyörködik szemet kápráztató ezifra ezeremoniákban: de számunk egyre nő, híriünk, nevünk az egész mívelt világon tiszteletben részesül s a legmíveltebb népek és emberek, lerázva a babonás hit lánczait, sietnek soraink közé állani; amazok gazdaságánál pedig drágább, becsesebb a mi kincsünk: az Ur Jézus tiszta és hamisítatlan tudománya, a szentírással és a józan észszel megegyező vallásunk.

A mi Istenünk az Ur Jézus, az apostolok és az első keresztények Istene és menyeyi Atya; a mi Jézusunk nem magát emberré alázó Isten, hanem Istenhez a lehető legközelebb jutott, a bűn tisztátalan hullámain felülemelkedett, tökéletes ember, dicső példadó, ki példájával minket is emel, nemesít, tökéletesít, Istenhez közelebb vonz; a mi szent lelkünk nem ama titokzatos istenségbe burkolt harmadik személy, hanem Istennek minden jó és igaz emberben működő, jóra és nemesre búzditó, bátorító szent lelke, ereje. A mi vallásunknak ninesenek lánczai és békői lelketek lenyügözésére, hanem szabad szárnyalást enged az Istenség felé, ninesenek érthe-

tetlen tanításai, melyeket azért kell hinnii, mert érthetetlenek, lehetetlenek; a mi vallásunk nem olyan hajlék, melybe mesterségesen kell világosságot hordani, hanem melyben a tiszta hit és isteni értelem napfénye világít; a mi egyházunk nem zárja el előletek az Istenhez vezető utat, kezetekbe adván egy sereg földi és égi pártfogó kulesát, hogy előbb azok ajtaján zörgessetek, ha Istenhez akartok jutni könyörgéseetekkel, megtérő lelketek töredezett imájával, s nem ezek pártfogásának mértéke, hanem kinek-kinek eselekedete, érdeme szerint igéri és biztosítja a menny üdvét és boldogságát. Ez az Isten, ez a vallás, ez az egyház megérdemli, hogy hozzá halálíg hívek s ősietek példáját követve, érette tenni, áldozni is készek legyetek; hogy tanításait, intéseit lelketekbe vésve, híven kövessétek, mert akkor elkerülitek a bűn ösvényét, s jártok az erény bár tövises, de üdvözítő ösvényén s lesztek családoknak boldog és boldogító, egyházatoknak buzgó és hasznos tagjai és hazátoknak is hű fiai és leányai, mely iránt

Harmadszor *szintén halálíg híveknek kell lennetek.* Mi a haza? Az a hely, hol születünk, hol bölesönk ringott s „*majd sírjaink domborulnak*“; az a föld, melynek barázdái termik mindennapi kenyereinket, forrásai, patakjai oltják szomjúságunkat, levegője élteti tüdőnket; az a bérez-völgy, sík vagy róna, hol eljátszottuk gyermekségünk gondtalan játékeit: kergetve a pillangókat „*s lovagoltunk fűzfa-sípot fűzre*“; az a mező, mely termette ifjuságunk örömvirágait s befogadja férfi korunk küzdelmes munkájának verejtékeseppjeit; az az út, melyen megöszült hajszálakkal, tántorgó léptekkel tipegünk a sír felé. Az a föld, melyen kívül a nagyvilágon számunkra nincsen hely, hol ismerős lenne fű, fa, virág, madárdal és emberajk beszéde s hol éppen ezért „*áldjon vagy verjen sors keze, élnünk, halnunk kell*“! Az a föld, melynek minden rögét honszerző és fenntartó őseink vére áztatta s az az örökség, melyet nekünk is vérrel vagy a hékés munka verejtékével meg kell tartanunk, őriznünk, ha hazátlan bújdosók lenni nem akarunk.

Ez a haza s ez iránt ne lennétek-e hívek, míg hantjával el-takar?! Ez édes anya iránt ne élne-e szivetekben a hűség szent értelme, mely keblén hordani — míg éltek — meg nem szünik s ha meghaltok, poraitokat ölébe zárja s az örök álomban is édesen nyugtatja?! E jóltevő édes anyaföldhöz ne ragaszkodnátok-e, mint anyjához a gyermek, mint szerelmeséhez az ifjú, mint talajához a fa, hol kinyílt és elhullott virága!!

Oh szeressétek e drága földet, e jóltevő édes anyát a gyermeki ragaszkodás és hűség minden érzetével; szeressétek úgy, hogy vegyetek részt örömeiben, bánatában, küzdelmében, szenvedésében, dicsősége és felvirágoztatása munkájában!! Miként a tölgynek a vastag és hajszálvékony gyökerekegyüttesen adják azt az erőt, melylyel a legnagyobb viharnek is ellentáll: a haza megdönthetetlen erőssége is, nemcsak a nagyok, hatalmasok, hanem a ti gyöngye vállaitokra és karjaitokra is támaszkodik. Miként a föld termékenysége és

virágzása az eső és harmat számtalan nagy és apró cseppjeit igényli: a haza jólétére és fölvirágzására is épp úgy szükség van a ti hangya szorgalmatokra és munkátokra, mint a nagyokéra és hatalmasokéra.

Tisztítsátok rozsdától a honvédelem ősi kardját, fegyverét s gyűjtsétek az erőt karjaitokba azok használatára is, — ha kell, — de forgassátok, használjátok a békés munka eszközét is szorgalommal, értelemmel, kitartó hűséggel, s munkáitokban ne csak az a tudat lelkesítsen, hogy magatok, családotok, egyházatok jóllétén, felvirágzásán dolgoztok, hanem az is, hogy hazátok felvirágzása, dicsősége nagy épületéhez is — ha nem többel — legalább egy-egy porond-szemmel ti is hozzájárultatok.

Adjátok meg Istennek, a mi Istené és a királynak és hazának is, a mi azoké. Igyekeztek halálig hű, munkás és hasznos polgárai lenni a hazának, hogy az is szeretettel fogadja majd ölébe poraitokat, vegyítse az előbb elszenderült hű honfiai- és leányoké közé s ringassa édes álmra abban a tudatban, hogy megfizettétek mindazt, mivel szent hazátoknak tartoztatok s hűségetek jutalmát — az életnek koronáját is bizonyosan elveenditek ama másik — az ébrenlét, örökélet hazájában.

Im, ez az én első tanításom, intésem hozzátok, melylyel lelki gondozástok reám bizott szent munkáját megkezdem. Halálig való hűségre intettelek a Patnósz szigetére száműzött apostol szavai alapján. Hűségetek tárgyaiul: *családokat, egyházakat és hazákat* ajánlottam s ajánlatom elfogadására szivetek, lelketek készségét, hajlandóságát felébreszteni is megkísérlettem. Vajha sikerült volna ez nekem! ki hűségetek némi támaszául magamat is, az én lelkipásztori működésemet is felajánlottam. Ha a jó Isten velem lesz, s erőtlenségemben támogat: meg is állok szavam mellett, teljesítem ezután is a megbízatást, melyet a ti, anyaszentegyházunk itt szétszórtan élő hivei lelki pásztorkészségére és gondozására nyertem.

Eljövök hozzátok örömmel, meglátogatlak koronkint szívesen. A mint a körülmények megjelölik: sírok vagy örülök veletek, vigasztallak vagy bátorítlak, dicsérlek vagy dorgállak, de szívből és szivetekbe irányozom szavaimat mindig s lelki javatok: földi boldogságtok s mennyei üdvösségtök lebeg lelki szemeim előtt örökké. — S a szerint, a mint be- és megfogadjátok szavaimat, megértitek és követitek intéscimet, tanácsaimat; a szerint, a mint az én lelkem szavában a tiétek magáéra ismer, törekvésem visszhangra, példám követésre talál: leszek nektek gyenge vagy erős támaszotok a hűségben, melytől az élet koronája; a szent és igaz életben, melytől üdve, boldogsága függ. De legyen úgy az én, mint a ti erőtlenségteteknek erőssége, vára és paizsa Isten, hogy törekvésünket siker, munkánkat áldás koronázza most és mindörökké. Amen.

Szász ANDRÁS,

Californiai levél.

Kalifornia, Alameda.

E folyóirat olvasói emlékezhetnek egy levélre, melyet a távol Californiából a sanfranciscoi és más unitárius egyházakról ezelőtt pár évvel irtam. Sok minden történt azóta. Nagy események zajlottak le, melyek nemzeti életünkre fontosak. De ezekről nem szükség szólnom, mert eléggé ismeretesek. S egyenesen rátérhetek arra, hogy írjak a Californiában való vallási előhaladásról, mely egyaránt érdekli azokat, a kik Magyarországon és Amerikában közös vallási hitet vallanak.

A sanfranciscoi szép öböl és kikötő hosszában, négy városban öt unitárius gyülekezet van, kettő San-Franciscóban, egy Oaklandben, egy Alamedában és egy Berkeleyben. Ezek közül némelyikben mostanában gyakran változnak a lelkészek, de újabban a keleti államokból olyanok jöttek, a kik állandóan itt fognak maradni, hogy hirdessék a mi vallásunkat. Az alamedai gyülekezet szerencsés, hogy már tiz év óta ugyanaz a lelkésze van, George R. Dodson, kinek igehirdetése a mi ügyünket folyton előbbre viszi.

Legnevezetesebb a sanfranciscoi „Első unitárius gyülekezet,” melyet 1852-ben alapítottak, E gyülekezetnek 1864-től mostanig ugyanaz a papja volt, dr. Horatio Stebbins, ki San-Franciscóban mindig köztisztviselőként állott, s ki most előhaladt korában harminczhat évi szolgálat után nyugalomba vonult, miután a gyülekezetet E. Bradford Leavitt lelkész gondjaira bízta. Dr. Stebbins New-Englandbe tér vissza, a honnan jött volt Californiába, hogy szülőföldjén élje le hátralevő éveit békében és lelki derűtségben, melyet megérdemelnek azok, kik annyi munkás évet áldoztak mások szolgálatának. E. Bradford Leavitt, ki Thomas Starr King és dr. Horatio Stebbins utódjául jött, elébb Washingtonban volt pap. Aránylag még ifju ember és hivei teljes reménnyel vannak eltelve iránta. Jelen voltam a beiktatásán. Megható volt, a mint dr. Stebbins lelkére kötötte annak az egyháznak gondozását, mely e napnyugati város szellemi életének egyik erőssége.

A sanfranciscoi második gyülekezet is nem rég cserélt papot. A. J. Wells, a tehetséges és jeles szónok más gyülekezetbe ment; de szerencsére a gyülekezetnek egy derék ifjú embert sikerült helyébe megnyerni E. M. S. Hodgan személyébe, kit nem rég avattak pappá, s kinek működése elé a legjobb reménységgel néznek.

J. T. Sunderland, ki egy ideig, Oaklandben lelkészkedett, Angliába hivatott el, Londonnak egy történelmi nevezetességű egyházába, abba a gyülekezetbe, melynek sok évig Róbert Spears volt a lelkésze. Az oaklandi gyülekezetben néhány hónapig nem volt pap. Most B. Fay Mills hirdeti ott az igét. Mills előbb az orthodoxokhoz tartozott, s egyike volt America leghíresebb „evangelistái”-nak. A keresztény hitnek régi formáit vizsgálva és tanulmányozva oly meggyőződésre jutott, mely a régi hitformáról őt új hitre vezette. És míg előbb az üdvözülésről való szükkörű hitnézet értelmében hívta az embereket, hogy jöjjenek a Krisztushoz, most ugyanazzal az ékesszólással hívja, hogy hagyják el a bűnök és önzésnek régi útait és jöjjenek a magasabb szellemi élet szabadságába és dicsőségébe a Krisztushoz. Mills egyik legbátrabb képviselője annak a hitnek, melyet az unitáriusok és más szabadelvű keresztények a vallás igazságainak hisznek.

A templomi énekek tekintetében Amerikában sokat köszönnek unitárius szerzőknek, papoknak és világiaknak. Dr. E. H. Sears, H. W. Longfellow és testvére Samuel Longfellow (unitárius lelkész), dr. M. J. Savage, El. Seudder, J. W. Chadwick, W. C. Gauett, F. L. Hosmer nevei a vallási költészetben és énekben fényes nevek. Mindezek egyházunkhoz tartoznak. S közülök most Hosmer Californiába jött. Berkeleyben, hol a californiai egyetem van, ő foglalta el az unitárius gyülekezet szószékét. A gyülekezet csakis örvendhet, hogy ily kitünő egyént mondhat magáénak. F. L. Hosmer unitárius papi családból származik. Atyja, dr. C. W. Hosmer korának egyik legismertebb unitárius lelkésze volt 1862-től 1872-ig az „Antiochi College” elnöke. — A berkeley-i gyülekezet nem rég szép templomot épített.

A californiai unitáriusok nagy veszteséget szenvedtek dr. Ely Fay halálával. Dr. Fay a trinitariusknál tanult, de egyike lett az unitarizmus legbuzgóbb munkásainak.

Mindazok a hitsorsosok, kik körülményeiknél vagy tetszésük-nél fogva Californiában laknak, a virág és napfény emez országában, most újra bátoritást nyertek, hogy gyülekezeteikben kiváló

egyénektől hallhatják a vallás ígét és reménylik, hogy California, melynek a természet annyira kedvez, alkalmas talajt nyújt a mi vallásos hitünk magvainak elhintésére és virágzására.

A mi hazánk nem látott vallásos üldözést, mi miatt más országok annyit szenvedtek. Hazánk alkotmánya megtiltja, hogy az állam bárkinek is vallásos hitébe beléavatkozzék. A hitnek minden formája szabad, nőhet és virágozhatik akadály nélkül, a hol az emberek megnyitják szívéket annak befogadására. Minden hitnézet élvezi a szabadság áldását. Bármik legyenek a mi nemzeti hibáink, az amerikai vallási szabadság nemzetünknek dicsősége. Én mint az ifjú szabad Amerikának egyik fia alig is tudom megmérni, hogy mit szenvedhetek Magyarországon az unitáriusok az ő hitükért; de örvendek, hogy azok a sötét napok elmúltak; s talán lehet, hogy nem is fognak ismétlődni.

BUTTRICK F. J.

G o n d o l a t o k.

Felső-Zsuk, 1900. oct. 15.

A családi élet boldogsága a szeretet emlőjén táplálkozik és növekszik nagyra.

A honnan a szeretet kiköltözik, ottan elsatnyul, elvész a boldogság, mint a gyermek, kítől elvonjuk az anyatejet.

Lehetünk gazdagok, hatalmasok, a nélkül, hogy boldogok lennénk.

Kis ház, szerény viszonyok, de melyeket a szeretet aranysugarai vonnak be, elfelejtetik velünk, hogy sok a baj és hogy sokban hiányt szenvedünk.

Ez az egy, mit nem nélkülözhet az emberi szív.

És a mint nem nyílik a virág, ha a nap nem süt rája, a szeretet édes szavát minden halandó várja.

A földi javak, befolyás, állással járó tekintély, ha azokat megszereltük, megmaradnak, de azok csak törzsei a fának, melyen megteremhet a boldogság. A szeretet gondosan kell ápolja, öntözze, hogy az virulhasson és birtokosságát boldoggá tegye.

Arra, ki szeretni tud, értékét elveszti minden, ha szeretet nem lakozik lelkében és mások szeretetét nem érzi magában.

Sokan gondolják és mondják: boldog az, vagy amaz: hisz mily gazdag, mily hatalmas! Úsalódnak. A boldogság szerény ibolya, megfér és virít a a legkisebb kunyhóban, csak a szeretet melegét árásszuk körében.

Egyetértés, szeretet, virágos folyondárjai az emberi életnek, a hová felkésztek és a hol egyesülni tudtok, ott megelégedés van. Csak virágozzatok!

Gyakran érzem magam szerencsétleunek, boldogtalannak, de midőn az élet vihara elvonula, vállamra szállott a béke galambja a gondolatban: van még, kit szeress, téged is szeretnek és mint a kiszáradott patak, melynek megered a vize, kedélyem elzárt, elszunyadt árja felbugyan, foly tova csendesen életem völgyére.

*

Felső-Zsuk, 1900. oct. 17.

Ül a folyó partján az ifjú és elgondolja: eltűnő habok miért futtok, mi kerget, ingerel, hogy nyugtot nem ösmerve a völgyben vesztek el?

Talán a rossz lelkiösmeret úz az emberek színe elől: vagy egy szerelmes küldi izenetét és félték, hogy az megkésik? Nem akarjátok, hogy szorongva várja, mit már bizonyosra vett és im csak reménnyé lett, a mi gyakran csal, míg meg nem érkezik a jó hírrel: az igennel?

Vagy elgondolja: életem olyan, mint a folyam járása, mely ugyanazon víztömegeket, ugyanazon renddel hozza. Nálam is egyformán örömben, gyönyörben telnek a napok, azt látom ma, a mit tegnap élvezék. Igaz! de vajjon így lesz-e mindig, nem igen rohamosan úzik egymást azok? Bár megállíthatnám. Hallja! Szeretném, hogy megálljon! hogy örökké legyen a tegnap, a ma! Midőn keblem gyönyörben úszék és lelkemet nem nyomta gond, mint azt az életben soknál látom, de magam nem érzem. Óh tova futó habok! a mily egyenletes folyástok: olyan legyen életem — megújhodása annak, a mi azelőtt volt. Nem kívánok más lenni, mint voltam és vagyok — így mind halálig.

Alább, a folyam mentén, öreg ember a víz folyásán mereng el. Tekintete aggodalommal kíséri a tovasikló habokat, mintha mindenik folyton abból, a mit az életben szeretett, becsült, vinne el valamit. Nincsenek örömei, ezeknek gyökere rég elszáradt, ki nem hajt és midőn a közeli berekből a hulló levelek a parton, arczát érintik, elgondolja: víz, fa eszembe csak a multat juttatja. A szomorú napok sorát, bánatát, aggodalmát és ezeknek megújhodását bizony nem várhatja, nem is várja. Midőn felsohajt és szól: Csak így ne legyen, édes Istenem, jobbat adj nekem!

És lelkében elkeseredve néz fel az égre. Itt alant a folyam neki rossz gondolatokat adott, hátha fenn a felhők mellől kisütő nap elvonja figyelmét a máról egy kellemesebb holnapra?

Remél.

Lehet hiába, de az ember mindig remél, a mig csak él.

BÁRÓ PETRICHEVICH-HORVÁTH KÁLMÁN.

Charruaud Desiré.

(1829—1901. oct. 9.)

A francia protestantismus elvesztette egy nemes és bátor harcossát, a szabadelvű iránynak egyik jeles és tántorithatlan képviselőjét.

Charruaud Desiré Pierre megszűnt élni.

Neve a francia protestantismus újabb és dicsőséges korszakával öszsze van forrva. Abban a történelemben, melyet Franciaországban ékesszólásukkal és ragyagó tollukkal Id. Coquerel Athanase, Colani, Reville Albert, Sabatier Auguste, Coquerel Etienne és társaik alkottak, nem jelentéktelen része van Charruaud Desiré Pierre-nek.

Eleitől fogva a szabadelvűek pártjához tartozott. A liberális protestantismusért küzdött. Annak a szellemében hirdette az ígét St.-Maixentban, Párisban és más helyeken. Annak a szellemében munkált fényes tollával az irodalomban; annak a szellemében irt számos tanulmányt külföldi, főleg angol „Szemlék“-be és irta a francia protestantismus mozgalmairól és szellemi életéről sok éven keresztül a „Keresztény Magvető“ olvasói számára a Párisi szép leveleket.

A Coquerelek, Colani és Sabatier után elment ő is, az ő méltó társuk: Charruaud Desiré.

A francia protestansok bizonyára kegyelettel fogják megőrizni emlékét és a mi édes emlékezésünk is környezni fogja az ő nevét.

PÉTERFI DÉNES.

IRODALMI ÉRTESITŐ.

Hittan unitárius középiskolák számára. Irta *Ferencz József* unitárius püspök. Kolozsvár, Stein János könyvkereskedése. 8. r. 140 l. Ára 1 korona 80 fillér. Unitárius hittanát szerző ezelőtt sok évvel írta. De még sem oly régen, nem abban az időben, mikor a hittanok írásánál a tanítás módszerének a haladását kevésbé vették figyelembe. Szerző alkalmazkodott a tanításmód újabb elveihez. A könyv bevezetéképpen szól a vallásról általában, a kijelentésről és a szentírásról, azután négy részben tárgyalja az unitárius keresztény hitelveket és befejeződik a különböző keresztény egyházak tanainak az ismertetésével, feltüntetvén az egyező pontokat és a különbségeket. A könyv úgy van szerkesztve, hogy mindenik cikkelyben jön először a tárgynak a meghatározása és azután bővebb magyarázata. Már eddig is használatban volt kéziratban e munka. Most hogy nyomtatásban megjelent, még használhatóbb lesz, s kétségtelenül oly elterjedésnek fog örvendeni, mint szerzőnek egy más hasonló műve, „Unitárius Kátéja“. A kiadás minden köszönetre érdemes.

Alkalmi és közönséges egyházi beszédek. Irta *Tompa Mihály*. Sajtó alá rendezte *S. Szabó József* debreczeni ev. ref. főisk. tanár. A költő-pap életrajzával és arcképével. Budapest, Kókai Lajos tulajdona. Ára 2 korona. Nagy 8 ad rét. I—XIV. 1—94 l. Az „*Olajág*“ halhatatlan írójának hagyatékából vannak e beszédek, szám szerint tizennyolcz, összegyűjtve. Mindig kényes vállalat egy elhalt író ki nem adott munkáiból rendezni kiadást; mindig lehet attól tartani, hogy vajjon nem szállítja-e alá, nem kisebbíti-e az ily vállalat az író nagyságát. E vállalatról el lehet ismerni, hogy az Tompa hírnevéből semmit sem von le. Tompa kiváló tulajdonságai nyilatkoznak e beszédekben is. Ugyanaz a szép nyelvezet, a gondolatoknak ugyanaz a tisztasága és ugyanaz az a következetessége. A mi régen ajánlotta Tompát, az ajánlja most is. S hozzá méltó a kötet elején közölt életrajz, mely Tompának főleg papi működését és dolgozatait méltatja. A kötet megérdemli a megszerzést.

Egyházi beszédek. Hirnevesebb külföldi egyházi szónokok művei nyomán írta *Jancsó Sándor* nagyenyedi ref. lelkész és theol. tanár. I. kötet. 1—251 l. Nagy 8. r. Ára 4 korona. Kolozsvár, Stein János m. kir. egyetemi könyvkereskedése A magyar egyházi beszéd irodalom elég bő, de azért egy jó egyh. beszédgyűjteménynek mindig meg van az értéke. Átdolgozó helyes dolgot mivelte e beszédek közreadásával. E gyűjtemény a jók közzé tartozik, a valóban jók közzé. Nem száraz tudós fejtegetések, de nem is tartalom nélküli beszélés e beszédek. Sőt éppen a mi teszi egyfelől az értéküket, mindeniken meglátszik a tanultság; meglátszik az, hogy a kik írták, tudományosan mivelte és gazdag tapasztalatú emberek. Másfelől becsük az, hogy szónoki erővel vannak írva, mit átdolgozó a világos és magyaros nyelvezettel csak növelt. A kötet húsz ünnepi és tíz rendes vasárnapi beszédet foglal magában. A hitnézetek szempontjából a protestantismus általános elveinek a kifejezései e beszédek; de vannak köztük olyanok is, melyek oly hitnézeteket fejeznek ki, melyeket mi nem irhatunk alá. Ettől eltekintve, a kötetet ajánljuk.

Theol. Ismeretek Tára. Szerk. *Zoványi Jenő* theol. m. tanár előbb tiszaföldvári lelkész, most sárospataki tanár. XV. füzet. E füzettel, melyet közelebbről kaptunk kézhez, a Theol. Ism. tára befejezve. Elmondhatjuk, hogy a szerkesztő kitartó munkával, lelkesült tudomány-szeretetével és nem csekély anyagi álddzzattal egy oly művet hozott létre, mely irodalmunkban a maga nemében párját ritkítja. Szabatos-ság a külföldi források nyomán írt czikkekben és szabatosság a magyar vonatkozású eredeti czikkekben. És liberalis eljárás a szerkesztésben. Ezek jellemzik a munkát. Ha itt-ott vannak hiányai, mit az „utószó“ említi, csak is azt óhajtjuk hogy szerkesztőnek legyen alkalma arra, hogy azokat kijavíthassa, hogy egy újabb kiadás váljék szükségessé. A 3 kötetes munka ára 18 korona.

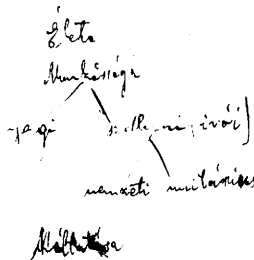
Levelek a jezsuiták erkölcstanáról. *Dr. Tüdös István* sárospataki theol. tanár. 79 l. Ára 1 kor. 50 fill. Az a szerep, melyet a jezsuiták játszanak, mely annyi romlást okoz az országoknak, teljesen indokolttá teszi, hogy a jezsuiták erkölcstanával és üzelmével foglalkozzanak. A füzet Gerhardt F. után fordított, részben eredetileg írt levelekben ismerteti a jezsuiták különleges erkölcstanát, gyóntató székük rejtelmait, a miktől maguknak a r. katholiknsoknak is szörnyülködniök kell.

A chemia rövid vázlata czímen *Dr. Nyiredy Géza* tanár gyógyszerész gyakornokok számára 162 lapra terjedő könyvet adott ki. „Elméleti rész“, „részletes rész“ és „elemzés“ alkotják tartalmát. A könyv a szorgalmas ifjú tanár tudományos munkásságának dicséretes bizonyítéka.

Az egyházi, papi és tanítói jövedelem szaporítása. Irta *Széki Ákos*. Budapest, Hornyánszky könyvnyomdája. Ára 1 kor. 20 fil. A mint a címe is mutatja, egy hasznos könyvecske. Azzal foglalkozik, miként lehet kicsiny földbirtokkal nagy jövedelmet elérni. Baromfi tenyésztés, gyümölcsészet, festő- és gyógyszerészeti növények stb. termesztéséről szól. Különösen a gyógyszerészeti növényeket tartja nagyon jövedelmezőknek, megnevezi egyenként, mennyi terem bizonyos földterületen és mennyit fizetnek mázsájáért. Megjegyzi, hogy ezeket többnyire külföldről hozzák be. A benne elősoroltakról gondolkodni most, mikor a gazdasági állapotokon mindenkép javítani törekszenek, csakugyan érdemes. (Ch.)

Kókai Lajos budapesti jónevű könyvkiadó jegyzéke a protestans egyházi irodalmi és egyéb művekről megjelent. Tartalma: I. Agendák, vasárnapi és másféle imák. II. Egyházi beszédek. III. Halotti beszédek. IV. Halotti búcsúztatók. V. Vegyes theologiai művek. VI. Ima és énekkönyvek. VII. Vallástani kézi- és vezérkönyvek. VIII. Egyébb kiadványok.

Éppen most kaptuk Hornyánszky V. könyvkiadótól a *Szöts Farkas* szerkesztésében megjelent következő műveket: *Mártha és Mária*. Irta *Bardó Eduard*. Francziából fordította *Varga Gyuláné*. A könyv kilencz fejezetben azt tárgyalja, hogy mit köszönhet a nő az evangéliumnak, s hogy felelhet meg hivatásának az által, hogy valódi kereszténynyé válik. Építő olvasmány. Jeles munka. Ára vászonkötésben 2 kor. diszk. 4 kor. — A »*Roszoru*« füzeiteiből: »Vízsep, a mely tisztít.« »A nazareus.« »Szabó Péter.« »A kinek nincsen lelke.« »Az új ház.« »A babona.« »A föld.« »Ilyés a csodatevő próféta.« »Jób.« »A testvérharag és a temető« — népies kiadványok. Egy füz. 8 fillér. — »*Prot. Árvaházi képes Naptár*.« Szerk. *Kenessey B.* Protestánsokat érdeklő gondosan válogatott olvasmányok vannak a naptári rész mellett benne. Ára 60 fillér.

KÜLÖNFÉLÉK.

Angol testvéreink, a kik september hóban Tagart Lucy k. a. vezetése alatt meglátogattak, e látogatásuk emlékéül 40 font sterling adománynyal járultak papnevelő-intézetünknel felállítandó egy új tanári szék alapjához. Ez adományt Tagart Lucy k. a. egy meleg-hangu levél kíséretében küldötte el közelebből püspökünknek, kedvesen emlékezve vissza azon szives fogadtatásra, a melyben magyarországi utjokban mindenütt, különösen pedig egyházunk részéről részesültek.

Báró Prónay Dezső miskolci beszédének erős utóhangja az a czikk, melyet *Dr. Schneller István* kolozsvári egyetemi tanár azokkal szemben irt, kik Prónaynak a magyarországi protestáns egyházak együttműködésére czélzó szabadelvű nyilatkozatát feltudták. Dr. Schneller az „Evang. Egyház és Iskola“ lapban világosan kimutatja, hogy Báró Prónay azzal a nyilatkozattal lelkiismeretének tett eleget. Az Irod. társaságra szóló felhívást vele együtt aláírta volt Ferencz József unitárius püspök is. De a megalakult irodalmi társaság magatartása csakis a ref. és ág. ev. egyházbeliekre terjesztette ki ténylegesen a tagságot. Báró Prónay e miatt a miskolci gyűlésig nem is vett részt a társaságnak egy gyűlésén se, habár még a pozsonyi mult évi gyűlésre is felszólították volt ünnepi beszéd tartására. S hogy most amaz ismert nyilatkozatot megtette, ezzel annak a benső szükségletnek felelt meg, a melyet lelkiismeretében érzett és annak a következetességnek, a melytől el nem térhetett. A jelesen irt czikk tenorja és befejezése a protestans közös munkában való egyesülés, különösen most, „midőn az ultramontan szellemü, felülről is biztatást nyert reactio a protestansokat közös nemzeti missiojuk teljesítésére oly komolyan inti“. Ha nem is éri e czikk czélját arra a formára nézve, a melyről itt szó van, de figyelemre méltó felszólalás mint olyan, mely a protestansok közös érdekeit megismeri, a mely érdekekre bármely formában munkálunk is, mindig tekintettel kell lenni.

A székely kérdés. A marosvásárhelyi „székelytársaság“ *Székelyföldön* (Utazás a bajok körül) czim alatt újabb füzetet adott ki, melyet

Máthé József irt. A füzet általános viszonyok, mezőgazdaság, erdőgazdaság, ipar és kereskedelem, kulturális viszonyok tekintetében tárgyalja a székelység nyomorát, elszomorító példákat mutatva fel a nép mindinkább való szegényedéséről, s az állam és a társadalom részéről a hanyatlás megakadályozására gyors cselekvést sürget.

Alapítvány áttértek számára. Hogy tényleg van ilyen, napnál világosabban bizonyítja az alsó-austriai helytartónak az a hirdetése (Wiener Zeitung aug. 4.) „hogy 1902. jan. 1-én egy gróf Küssowscher Erasmus-féle alapítvány hely, évenként háromszáz korona a nemesek közül áttért férfiak vagy nők számára, üresedésbe jött. A pályázóknak a nemességet bizonyító okmányon és vagyontalansági bizonyítványon kívül bizonyítványt kell benyújtani arról is, hogy ők róm. kath. vallásra áttértek.“

Austriában a „Los von Rom“ egyik vezére, dr. Eisenkolb képviselő a Rómától való elszakadás politikai és nemzeti jelentőségéről Brünnben oct. 31-én nagy közönség előtt beszédet tartott. Beszédében tájékoztatta a hallgatóságot a szerzetesek számáról is. Austriában csaknem 93 ezer szerzetes és 23 ezer szerzetesnő van, holott Franciaországban csak 30 ezer szerzetes és Olaszországban 9717. Austria tehát e tekintetben a legáldottabb ország és a legjobb kilátásai vannak arra nézve, hogy szerzeteseinek száma a betelepülő francia rendekkel is szaporodni fog. A szerzetes növendékek számát tekintve azonban feltűnő, hogy a míg Austriában 3900 ilyen növendék van, Olaszországban 21000. A növendékeket Olaszországban nevelik, Rómában fanatizálják és mint ilyeneket küldik aztán Austriába. E küldöttek lesznek a pápai hadnak a tisztjei, kik aztán a további seregeket alakítják. A beszéd folyamán a szónok kinyilatkoztatta: „Hogy a mi népünk szabad legyen, arra nézve csak egy eszköz van: „a Rómától elszakadás.“ Nem igaz, a mit mondanak, hogy ez annyi, mint egyik köpeny helyett másikat venni fel. Mi mint protestáns keresztények szabadok akarunk lenni. Mi nem úgy akarjuk, mint mikor a pacsirta énekel és kalitkáha van zárva; hanem mint a pacsirta éneke szabadon föl száll Istenhez, úgy akarunk mi is, mint prot. keresztények szívünkben, alázattal ugyan, de teljes hittel és bizalommal Istenhez fordulni. Mi Rómát nem akarjuk szétrombolni, nem ezt teszi a Rómától elszakadás, mi csak a római jezuizizmussal szemben a mi nagy, a mi prot. kötelességtudatunkat állítjuk oda; nem egy emberre akarunk hallgatni, hanem a lelkiismeretünknek kell a mi erkölcsbiránknak lenni!

— A klerikalizmus ellen az osztrák képviselők az országgyűlésen is felszólaltak. Gross képviselő kérdést intézett a vallásügyi miniszterhez a francia szerzeteseknek Austriába bevándorlására nézve. A

minister azt a választ adta, hogy a francia szerzetesek részéről három megkeresés történt ideiglenes letelepülés iránt, de engedély csak huszonöt versailles-i karmelita apácának adatott. Dr. Eisenkolb erre sürgős indítványt nyújtott bé, melyben fölhívja a kormányt hogy terjeszsen bé törvényjavaslatot, mi szerint új kolostoroknak alapítása attól tétetik függővé, hogy a fennálló kolostorok és rendek az engedély megadását kívánják-e és továbbá, hogy a szerzet-rendek és gyülekezetek vessék alá magukat az egyesületi törvénynek és hogy nekik minden tanítás meg legyen tiltva. Igy Austriában. — Nálunk még csak a lapok tanúsítanak némi vigyázatot a más országokból kitiltott szerzetrendek bevándorlásával szemben. A magyar országgyűlésen még eddig semmi jelt nem lehet észrevenni arra, hogy emez, ez országra közönyösnek éppen nem mondható ügyre figyelmet fordítsanak. Mikor fogják Magyarországon az egyesületi törvényt a szerzetrendekre alkalmazni? Mely engedélylyel történik az, hogy ez országban az apácák mindenfelé és sűrűn kéregetnek kolostoraiknak?!

Németországban Iegel róm. kath. papot szabadelvű nézetei miatt állásától megfosztották, nemcsak, hanem miután Berliube tette át lakását és a róm. kath. egyháztól teljesen elszakadt, a freiburgi egyházi hatóság a legnagyobb egyházi büntetést, a *kiátkozást* mondta ki reá. Erre Iegel egy nyílt levélben felelt a következőket írva: „Minden korábbi barátaimnak és ismerőseimnek, a kik azt hiszik, hogy most becsülésüket és barátságukat meg kell, hogy tőlem vonják, tudomására hozom, hogy én ez által az ítélet által egy hajszálnyival sem lettem rosszabb. Igazság és kegyelem minden embernek közös java és azok bírására éppen olyan kevésbé van szükségük emberek közvetítésére, mint a napfénynek vagy a levegőnek; azokat saját törekvésükkel kell megnyerni. Tehát minél távolabb az egyháztól, annál közelebb az igazsághoz és mert annál türelmesebb és távolabb a szív, annál hamarább az ember igaz keresztény.“

Franciaországban a róm. kath. egyház ellenében, mint olvasóink előtt ismeretes, éppen egy oly mozgalom van folyamatban, mint Austriában. Franciaországban is a protestantismus a hitjavítás idején és a következő száz években nagy üldözéseken ment át, míg végre az 1802, Germinal 18-iki törvény életjogát biztosította. A protestáns gyülekezetek száma azonban csekély s templomaik alig észrevehetők, nagyobb részint torony és harang nélkül valók és mutatják, hogy istentisztelethelyeik kisebbségben vannak. A protestánsok számát az egész Franciaországban most 700,000-re lehet tenni, tehát a népes-

ségnek csak mintegy 2% protestáns. De utóbbi időben, mintegy öt év óta néhány megyében a kath. népség között mozgalom indult, mely hasonlít az Austriában végbemenő mozgalomhoz. Különösen Périgord, Charente és Corrèze megyékben egész helységek tértek át a prot. hitre és templomokat építenek. Mintegy olyan 90 helységben hirdetik most meghívás következtében a protestánsok az igét, hol nem régen csak róm. kath. istentisztelet volt. Mindinkább szaporodik azoknak a papoknak száma is, (az utóbbi évekről eddig 200) kik a római egyházból, lelkiismeretükkel a római rendszert nem tudván összeegyeztetni, kilépnek. Franciaországban a főpapságból is nem egy óhajtja a klerus és egyház reformját és a papi gyűléseken, mint a mult évben a bourgeois gyűlésen, ezt tisztán ki is fejezték.

XIII. Leo pápa jubileuma. A római egyház XIII. Leo huszonötéves pápaságának jubileumát készül 1902-ben megülni. Az ünnepély sorrendjét már közzé is tették. Mint egy külföldi lap megjegyzi, a dolog úgy tűnik fel, mintha az egész huszonöt esztendőtt ünnepelni kellene és hogy az ünnepélynek a pápai pénzkereset forrásául is kell szolgálni, mit eléggé mutatnak az ünnepély sorrendjének egyes pontjai. Ezek a következők: 1. Zarándoklás Rómába a világ minden részéből (1902, mart., ápril., máj.); 2. Szellemi zarándoklás azok számára, kik személyesen nem jelenhetnek meg, vagyis azoknak az imákon kívül pénzadományokat vagy ajándékokat kell adni. 3. A püspököknek újólág hathatósan ajánlatik, hogy a napi imába vegyék fel ez imát: Oremus pro Pontífice nostro Leone. 4. Kéretnek, hogy a világ minden papságában rendezzenek a szent atya számára fillérgyűjtést. Hogy mindenki még a legszegényebb is a Krisztus helytartója szent személye iránti eme különös szeretet adójában résztvehessen, csak fillérgyűjtésnek kell lenni, melynél az egyesek adománya csak 5 vagy 10 fillér legyen. 5. Jubileumi ajándék: arany tiara. Minden egyházmegyében gyűjtést kell rendezni e jubileumi ajándék megszerzésére a szent-anya számára, mely ajándék egy drágakövekkel ékített arany-tiara. E tiara, a pápaság szent jelvénye a szent atyának a jubileumi megkoronázás napjának előestéjén fog átadatni a központi választmány által. 6. Rendjel adományozás. A szent atya kegyes volt, hogy a választmányuk felhatalmazást adjon arra, hogy minden egyházmegyében azoknak, a kik e munkában különös érdemet szereztek, a megyei püspök ajánlatára érdemkeresztet és érdemérmét, „Benemerenti“ bizonyos számban adjon és minden egyházmegyéből egy jelöltet a pápai érdemkeresztrel „Pro ecclesia et Pontífice“ keresztrel való kitüntetésre elfogadjon.

Olaszországban a különböző protestáns egyházak egyesülésre törekvesznek. Ez évben képviselők Rómában több értekezletet tartottak, hogy az egyesülés módjára megállapodjanak. Az utolsó értekezleten egyhangulag elfogadták a valdenseknek azt az ajánlatát, hogy alakítsanak egy 12 tagból álló közös protestáns egyháztanácsot: „Consiglio Evangelico d'Italia, melynek feladata lesz, hogy minden olyan ügyben melyek az Olaszországban levő protestáns felekezeteket közösen érdeklik, határozzon.

A római katholicismusról a római angol benedictinus zárda volt apátja a „Times“-hoz intézett levelében a következőt írja: „Ismerve az emberi természet gyöngeségét, az még nem üzött volna hitetlenségbe, hogy az egyházban olykor-olykor igazságtalanságot és erkölcstelenséget láttam. De a szomorú tapasztalat arról győzött meg, hogy Rómában az igazságtalanság és erkölcstelenség szabály és hogy az egyház a helyett hogy tisztán szellemi szervezet lenne, tényleg egy politikai nagy gépezet világi célokra, világi szellemű emberek által kormányozva. Ezért, hogy én elvesztettem a kath. élet hitét, melyet huszonhat éven át minden kétség nélkül ápoltam.“

Japánban a keresztény miveltéség mind inkább terjed s főleg az amerikai, angol és német protestánsok útján. A japániak ebben a formában értik inkább a kereszténységet. Japánból ez évben egy tanuló is küldöttek az angol unitáriusok oxfordi theol. akadémiájára Toysaki Zennosuke ifjú ember személyében.

Történelmi és aesthetikai muzeum főiskolánkban. Az új iskola megnyitásával sok olyan akadály gördült el a nevelés útja elől, a melyek eddig a tanárok legigazibb és lelkiismeretesebb törekvéseit gátolták. Nem volt egyetlenegy gyűjteményeink számára sem helyiség. Szűk, sötét, fűtetlen szobákban, folyosókon, sötét előszobákban voltak elhelyezve, a melyek a szemléleten alapuló tanítást és tanulást teljességgel kizárták. Most már vannak helyiségek, ha nem is minden tekintetben megfelelők. A helyiség hiánya okozta azt, hogy művészeti muzeum megalapítására eddig nem is gondoltunk. A mi ide tartozó tárgyunk volt, az a régi kollégiumban elszórva volt elhelyezve. Most e múzeum jelentékeny gyarapodást nyert. Az ókori szobrászat legkitünőbb remekei vannak összeválogatva gipsz öntvényekben. A görög és római mythologia alakjait jól sikerült szobrokban látják a tanulók, a kik a tanárok vezetése mellett koronként — a mint a tanítás érdeke hozza magával — meglátogatják a muzeumot. Megvan tehát téve a legelső lépés a művészeti nevelés kérdésében nálunk is. Túl vagyunk a kezdeten, de csak

épen a kezdeten. Nem tudjuk eléggé hathatósan felhívni a tanárok figyelmét a szemléltetésre. Aknázzák ki teljes mértékben azt a kincset, a mely a közvetlen szemléltetésben kínálkozik. Most még a leglelke- sebb elméleti magyarázatnál is többet ér egy csak középszerű képnek vagy szobornak is a megtekintése egy pár magyarázó, a lelket az elrejtett szépség iránt suggeráló szó kíséretében. A szemléltetés nem felkapott, újabb időben divatba jött műszó, a melyen most illik lova- golni. Minden idők paedagogusai érezték fontosságát és sürgették is. Ma a lélektan tudományos magyarázatát is adta e követelésnek. Elég ok a szemléltetés minél sűrűbb alkalmazására.

(g. k.)

A művészeti nevelés ügye Németországban. Ismeretes dolog, mily lelkesedéssel karolta fel jelenlegi közoktatásügyi miniszterünk a művészeti nevelés kérdését. E mozgalom eredménye a revideált közép- iskolai tanítási terven már észlelhető. Hogy az életbe is átmegy-e hamarjában a művészeti nevelés hatása, nyilatkozni fog-e a szépérzék általános fejlődésében és az életnek ama nemes, fenkölt felfogásában, a melyet közvetve várunk e mozgalomtól, ez iránt nem táplálunk épen vérmes reményeket. Az új tanítási tervhez nincsenek meg még az utasítások; a rajztanításhoz nincsenek meg a szükséges szerek és eszköz- zök. Szóval, sok még a kérdés előtt az akadály és nemcsak gyakorlati, hanem elméleti is. Nem tartjuk egészen véletlennek, hogy Német- országban, Drezdában, épen most — szept. 28. és 29-én tartottak egy congressust a művészeti nevelés ügyében. E congressuson részt vett dr. Beöthy Zsolt, a ki a budapesti tanári körben dr. Wlassics Gyula jelenlétében nagy érdeklődés mellett számolt be a congressuson szerzett tapasztalatairól és benyomásairól. Különösen kiemelte azt a bámulatos érdeklődést és ernyedetlen kitartást, melylyel az érdeklődők — mint- egy 270-en — a tárgyaláson részt vettek; másodsorban az új eszmék- nek nagy forrongását és a régi hagyományok iránt nyilvánult ideges türelmetlenséget. A művészeti képzés módszerére nézve a legkülönbözőbb és legellentétebb nézetek merültek fel, a mi a kérdés methodikai éretlenségére vall. Mit mondhatnánk e tekintetben mi a mi mozgal- munkról? Szólt arról az antagonizmusról, mely e kérdésben a művésze- ket és paedagogusokat elválasztotta. A mi mozgalmunkban művészek jóformán részt sem vettek. Az előadó párhuzamot vonva a két moz- galom között, a megelégedés bizonyos nemével konstatálja, hogy mi is mindent megtettünk, a mit tehattünk és semmit el nem siettünk. Kiváncsian várjuk a congressus naplóinak megjelenését, hogy első kéz- ből kapjunk értesítést e kérdéstről, a mely napról napra közeledik oktatási rendszerünkben ahhoz a jelentős positiohoz, a melyet fontos- ságánál fogva megérdemel.

(g. k.)

Isk. Értesítők. A *székelykeresztúri unitárius gymnasium értesi- tője* 1900/01. isk. évről. Összeállította *Sándor János* igazg. tanár. Az első lapok a kegyeletnek vannak szentelve. Az intézetnek a múlt isk. évben elhalt tanáráról, Barabás Józsefről emlékeznek meg. Azután az igazgatónak az isk.

évet megnyitó. történelmi vonatkozásokban és nevelői elvekben gazdag beszéde következik. Az intézetben működött 8 tanuló. Volt 161. tanuló, ezek közül unitárius: 106. Az Értesítőt az év történetéből közölt adatok zárják be.

A tordai állami polg. fiu és leányisk. 1900/01. évi Értesítője, közli Varga Dénes igazgató. Az igazgató által írt részletes évi történet mellett a rendes értesítői rovatokat találjuk az értesítőben. Tanerők száma volt 14; a tanulóké összesen: 368., ebből unitárius: 72. Az értesítők gondosan vannak összeállítva.

Az anarchizmus gyógyítása. Az amerikai egyesült államok köztársasági elnöke, Mac Kinley meggyilkolása alkalmával, a fennebbi czimen, több jeles cikk jelent meg valamint az amerikai, úgy az angol lapokban is. Dr. Cunningham Vilmos jeles író és nemzetgazdász a többek közt ezeket írja a fennebbi tárgyról:

„Mikor valamely oly bűn követtetik el, minő egy nagy állam elnökének alávaló meggyilkolása, azonnal készek vagyunk azt mondani, *hogy a bűnösnek bizonyára bolondnak kellett lennie.* Az ily alávaló dolgokban dicsőséget avagy azt látni, hogy ez az anarchizmus tana, csak nem elképzelhetetlen. Ez a *modern társadalom betegsége*, melyhez hasonló sem az ő-, sem a középkorban nem található. E betegség teljesen új. Ha ennek hatásos gyógymódját akarjuk találni, úgy forrását kell először kikutatni.

Az anarchista egész megfontolással hajtja magát bele az emberi társadalom jelen szervezete feletti kétségbeesésbe. Azt megsemmisíteni akarja mindenestől, mert teljesen romlottnak tekinti. Mikor egy ily nézetekkel bíró ember elkövetett durva gyilkossága megrendíti az egész mivelte világot, akkor nekünk is meg kell gondolnunk, ha vajjon nincsen-e neki valami mentsége a társadalom ellenes gyűlölködésre? Gyűlölködésének, kétségbeesésének, fájdalom, valósággal szembe-tűnő alapja van. Az állam politikai életében alig tehető valami, a mi valamely uton-módon az egyesek magán érdekével össze ne ütköznék. Valamint a politikai, úgy, bár kisebb mértékben, még az egyes városi életben is mindig előtérbe nyomul a személyes büszkeség, nagyravágás és önérdek. Sőt időnként tényleg a magánérdekek nyomulnak előtérbe, s a közérdek mellékes lesz. Az Egyesült Államok elnökének meggyilkolása esetét az a szélitiben-hosszában elterjedett — (igaz vagy téves?) hit magyarázza meg, mely szerint az állam kormánya néhány millio-mos érdekeinek megfelelően vezetett s következőleg a köztársaság törvényei végrehajtása teljesen és specialisan az anarchistáknak volt ártalmára. Nem feladatunk, hogy más népeket ítéljünk meg szigoruan, de kötelességünk, hogy megítéljük saját dolgainkat és ügyeinket. A magán vagy személyes érdekek benne kell hogy mozogjanak a köz-ügyekben, azokat kizárni nem lehet, ámde egész megfontolással lehet azokat figyelmen kívül hagyni, s öntudatosan félretenni. Ha nyilvános kötelességeinkre a vallás álláspontjáról tekintünk; ha azokat az Isten szemei előtt érette és embertársainkért teljesítjük, akkor a személyes előnyök kísértései jelentéktelenné válnak. S ez lehetséges is; ha meggondoljuk, hogy minden nyilvános kötelességünk *egy bizalom*, melynek saját hátrányunkkal, sőt kárunkkal is, teljes odaadással kell megfelelnünk.

E végből a közszellem művelésére és arra van állandó szükség, hogy mindenki mondjon le amaz elvről, hogy a közérdek az ő saját magánérdekeit szolgálja. A mennyiben a művelt nemzetek ezt elérni tudják, s a mennyiben felül tudnak emelkedni még csak a romlottság látszatán is, csak is annyiban tudják megfosztani az anarchistákat mentességüktől, s annyiban teszik magukat az anarchismus betegségétől mentesekké. Azonban a társadalmi és politikai élet minden gonoszságai mellett is, az anarchista reménytelensége és kétségbeesése, legtöbbször a saját szívében gyökerező okokra vezethető vissza. Az ember érvényesíteni akarja saját egyéniségét; s e tekintetben ő korának csupán egy teremtménye, egy ember, a kinek meg van engedve, hogy irányelvei legyenek, azokat megvalósítás végett, szüntelen elméjében forgassa, maga előtt tartsa. Mindnyájan hajlandók vagyunk így szólani: mi követeljük jogainkat, tetszésünk szerinti életet akarunk élni, saját utainkat megtartani, de a mi ezekben aztán fegyelmezni akar, azt rossznak tartjuk. Az anarchista, midőn kihívólag lép fel az egész társadalommal szemben, csak annak az elvnek ad teljes kifejezést, hogy *mindnyájan követeljük a jogot, hogy saját utainkon járjunk és senki se bajlódjék velünk.* Következőleg az anarchismustól mindaddig nem leszünk mentesek, amíg be nem látjuk, hogy ez a szellem *helytelen* és hogy kizárólag csak a saját utainkon, módunk és tetszésünk szerint járni *veszedelmes.* „A ki szereti életét, elveszti azt“, s valódi létünk nem abban áll, hogy elszakítsuk magunkat a társadalomtól, arra rátörjünk, hanem, hogy vegyünk részt a társadalmi életben a mennyire csak lehetséges. A ki így cselekszik, az nem fog haszontalanul ellene állani a társadalomnak, hanem törekedni fog, hogy annak egy oly tagja legyen, a ki igyekszik bizalmat, elégedettséget szerezni s teljesíti az élet kötelességeit, várván, hogy azt arassa, a mire őt Istennek elhívni tetszik.

— ó — n.

Gyászhirek. Árkosi Benkő Mihályt, a kolozsmegyei takarékpénztár vezérigazgatóját, egyházközségi gondnokot a legfájóbb veszteség találta. Neje *Árkosi Benkő Mihályné, szül. Fekete Matild* életének 44-dik, boldog házasságának 26-ik évében, hosszas szenvedés után dec. 3-án elhunyt. A derék nőnek korai elhunytát férje mellett mély bánattal fájlalják édes anyja özv. Fekete Pálné, testvérei Fekete Gyula vmegyei aljegyző, tb. főszolgabíró, Fekete Ilona, Dr. Gál Kelemen koll. igazg. neje, Fekete Pál bankhivatalnok, nevelt fia Árkosi Benkő Sándor m. kir. honvéd huszárfőhadnagy s nagyszámú rokonság. — Timár Gábor 1848/9-es honvédkapitány, ny. adótiszt Kolozsvárt, fájdalmas veszteséget szenvedett neje *Timár Gáborné szül. Berei Anna* halálában. A jó nőt, ki élete 68-ik s házasságuk 51-ikévében nov. 14-én hunyt el, a férj mellett gyászolja fia, Timár Ödön kolozsmegyei levéltárnok.

ARANYKÖNYV.

Adakozások a Sepsi-Szt.-Györgyön építendő unitárius templom-alapra.

(Tizenhatodik közlemény.)

A Ielkész kezéhez: Gyárfás Sándor ev. ref. Szt.-Györgyről 2 kor.

Barabás Elek hitrokon gyűjtőkönyvéen.

Közép-Ajta: Csiki István, Kövér Andrásné 1—1 kor. Fischer Samu 40 fill., N. N., N. N., Benkő Imréné, Szilágyi János 20—20 fill., összesen: 2 kor. 20 fill.

Miklósvár: Bernáld János 1 kor., Cs. K., H. L. 40—40 fill., összesen: 1 kor. 80 fill.

Böln: Unitárius egyházközség 40 kor., Rafael Jakab és neje 4 kor., Albert Lőrincz, Tana Albert, Czell Ignáczné, Lőfi Áron 2—2 kor., Kisgyörgy Tamás, Grünfeld Mihály, Marczell György, Tana Samu, Lőfi Boldizsár, Gáspár József 1—1 kor., Tana András 60 fill., Brolya János 50 fill., Barra Mihály, Nagy Tamásné, Sikó György, Sikó Andrásné, Kisgyörgy Lajos, Uzoni Izsák, Tana Lajos 40—40 fill., Bedő István 30 fill., Kisgyörgy Áron, Kozma Dénes, Boda Áron, Boda Zsigmond, Léta Sámuel, Nagy Elek, Tana György, Boda József, Gergely Ferencz, Boda Sándor, Tana János, Lakatos János id., Boda Dénes, Mikó Miklós, Tőkés Jánosné, Pál Mihály, Pál György, Kisgyörgy Sándor 20—20 fill., Tana István 10 fill., összesen: 65 kor. 80 fill.

Nagy-Ajta: Dr. Ferenczi Géza 10 kor., Kovács Gábor 4 kor., Körtvélyfáy Henter Béla, Zathureczky Kálmán, Zathureczky László, Zathureczky József, Répa Mihály 2—2 kor., Péterfy Lőrincz, Finta Géza, Biró József, Zárug Lukács, Szabó István, Péterfi Léta Sándor, Szentpáli Sándor, Henter Károly, Kriza Sándor 1—1 kor., Darkó György id. 80 fill., Benedek János, Rabocska Elek, Darkó Lajos, Incze Dénes, Boda Samu, Gáspár Gida 60—60 fill., Péterfi Dávid, Tóth Sándor, Darkó György id., Somogyi Istvánné, Ferencz Zsigmond, Dimény Lázárné, Darkó György ifj., Simon Áronné 40—40 fill., Bihari József, Mihály Sándor, Simon György, Kisgyörgy Dávid ifj., Keresztes Sámuel, Darkó József, N. N., Lengyel József, Simon József, Zoltán György ifj., Zoltán György id., Kádár György, Téglás Sándor, Fekete József, Kerekes Áron, Incze Gábor, Incze József 20—20 fill., összesen: 46 kor. 20 fill.

Ürmös: Begyűlt gabonából 6 kor. 70 fill., Unitárius egyházközség, Deák Miklós Ielkész 2—2 kor., Nagy Zsigmond, Leviczky Miklós 1—1 kor., Gyerő János, Nagy György 70—70 fill., Gyerő Mihály 60 fill., Sipos Ignác 48 fill., Nagy György, Szilágyi Sándor, Bodi András 40—40 fill., Lengyel Albert, Mózes István 20—20 fill., összesen: 16 kor. 78 fill.

Vargyas: Daniel Lajos 2 kor., Máthé János, Kis Tamás, Hollander Dávid, Tarcasfalvi Albert, Gotthard János, Györke Károlyué 1—1 kor., Andorkó István 60 fill., Székely Lajos, Andorkó András, Imecs Albert, Németh Dávid, Ilkei József, Fried Manó, Máté Ferencz 40—40 fill., Szabó József 30 fill., Ilkei Sámuel Dimény Gergely, Rápolti Ferencz, ifj. Dimény Lajos, Máté Ferencz, Székely János ifj., Székely József, Bodor Ferencz, Székely Péter, Máté Elek, Soós Elek 20—20 fill., összesen: 13 kor. 90 fill.

Baróth: Erdővidéki takarékpénztár 4 kor., Baróthi takarékpénztár, Zathureczky Gyula, Dánér Istvánné 2—2 kor., dr. Solymossy, dr. Tibáld, Mörík Lajos, Gáspár Antal, Kohn József, Bedő József 1—1 kor., Debiczky Mihály, Dániel Ferencz, Brandstädter Sándor, Incze Gyula, Köpe Vilmos, Zöld Sándor 60—60 fill., Rotter Ignác, Gyárfás Mihály 40—40 fill., Daniel Elek 4 korona. Összesen 25 kor.

E közlemény összege	173 kor. 68 fillér.
Az 1—15. „ „	1857 kor. 64 fillér.
Együtt	2031 kor. 32 fillér.

Sepsi-Szent-György, 1901. november hó.

PÁLL SÁNDOR s. k.
egyh. gondnok.

JÓZSEF LAJOS s. k.
unitár. lelkész.

Özv. Nagy Dénesné sz. Árkosi Mihály Vilma önnagysága néhai kedves férje emlékére a sepsi-szent-györgyi unitárius egyháznak egy igen diszes ezüst, belül aranyozott úrasztali poharat ajándékozott. Értéke tokkal együtt 91 korona.

Ugyancsak a szent-györgyi unitárius egyháznak *özv. Útő Bénéáminné sz. Vida Berta* urasszony ajándékozott egy ezüst, belül aranyozott úrasztali poharat nők számára és egy alpakka ezüst, kívül-belül aranyozott úrasztali tányért. A pohár értéke 70, a tányéré 18 kor.

A vallásos buzgóságnak és áldozatra kész léleknek igen szép jelei ezek.

A nemes szívű urasszonyoknak e helyen is hálás köszönetet mondunk úgy az egyházközség, mint a magunk nevében.

Sepsi-Szent-György, 1901. nov. hó.

PÁLL SÁNDOR, s. k.
egyh. gondnok.

JÓZSEF LAJOS, s. k.
lelkész.